

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Getter Salus

PEREKONNA JA HARIDUSASUTUSE OLULISUS ABITURIENTIDE
FINANTSKIRJAOSKUSE KUJUNEMISEL

Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Eve Parts

Tartu 2022

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Finantskirjaoskuse mõiste ning kujunemise teoreetilised alused	6
1.1. Finantskirjaoskuse mõiste ning selle komponentide vahelised seosed	6
1.2. Finantskirjaoskuse kujunemist selgitavad sotsiaal-demograafilised ja perekondlikud tegurid	13
1.3. Finantskirjaoskuse kujunemist selgitavad haridussüsteemi ja ühiskonnaga seotud tegurid	19
1.4. Finantskirjaoskuse olukord ja sellealased eesmärgid ning uuringud Eestis	21
2. Abiturentide finantskirjaoskuse kujunemise empiiriline analüüs	22
2.1. Uurimisprotsessi ja valimi kirjeldus	22
2.2. Küsitluse tulemused	25
Kokkuvõte	40
Viidatud allikad	43
Lisad	50
Lisa A Typeform.com lehel läbi viidud küsitlus	50
Lisa B Küsitluse teoreetiline taust	53
Lisa C Tabel Kirjeldav statistika	55
Lisa D Joonis: finantsterminoloogia tundmine	56
Lisa E Korrelatsioonianalüüs	57
Summary	58

Sissejuhatus

Finantsalased teadmised, sellest lähtuv haridus, koolitus ning ka üksikisiku kompetentsid muutuvad järjest olulisemaks tänapäeva dünaamiliste, kiiresti arenevate, globaalselt integreeritud ja keeruliste finantsturgude ning ka muude nõuete tõttu. Selleks, et muutuv finantsmaailmas toime tulla on vajalikud kaasaegsed teadmised rahandusest, pensionisüsteemist ja maksudest. (Trunk et al., 2018) Iga aastaga suureneb vastutus enda praeguse ja tulevase rahalise heaolu eest, see muudab teadmised rahast ja sellega seonduvast üha olulisemaks (OECD, 2019). Sedasorti teadmisi peetakse edukama täiskasvanuea oluliseks komponendiks (Caroline et al., 2015). Ühiskonna jaoks olulist temaatikat uuritakse üha enam ka teadusuuringute raames (Gallego-Losada et al., 2022). Mitmed uuringud on näidanud, et finantskirjaoskus mõjutab finantsilisi otsuseid ja käitumist. Lisaks mõjutab finantskirjaoskus pensionipõlve planeerimist, säästmist ja eelarvestamist. (Kaiser et al., 2021; Niu et al., 2020; Trunk et al., 2018)

Täiskasvanute finantskirjaoskust käsitlevaid uuringuid on Eestis läbi viidud 2006 aastast (Veeret, 2016). Rahandusministeeriumi poolt läbi viidud Eesti elanike finantskirjaoskuse uuringust selgus, et Eesti täisealistest elanikest hindab oma teadmiste taset rahaasjus keskmiseks 60% ning madalaks 20%, praktikas, aga ei planeeri suur hulk elanikkonnast piisavalt oma rahaasju – eelarvet koostab 43% ning pikaajalisi planeerijaid ja investeerijaid on 12% elanikkonnast. (Turu-uuringute AS, 2019) Sarnastele tulemustele on jõutud ka varem, kui OECD uuris täiskasvanute finantskirjaoskust. Eesti oli positiivse finantskäitumise osas madalaimal kohal, samal ajal kui teadmiste osas oli keskmisest kõrgema tulemusega riikide seas. (Atkinson & Messy, 2012) Eesti laste väga head teoreetilist finantskirjaoskust kinnitavad 15- aastaste õpilaste seas läbi viidud PISA testid. 2018 aastal saavutati finantskirjaoskuses I ning 2012 aastal II koht. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020; Riitsalu, 2014)

Selleks, et lastel tekiks head kulutamise- ja säästmisharjumused, peavad nad nägema oma vanemate arukaid kulutus- ja säästmisvalikuid. Halva finantskirjaoskusega vanemad ei anna oma lastele head eeskuju. (Huddleston Cameron, 2020) Vanemad mängivad ka olulist rolli tarbimiskäitumise mõjutajatena. Paljud lapsed õpivad rahaasjade haldamist koos vanematega, samas säästmisharjumusi mõjutavad ka laste eakaaslased. (Akben-Selcuk, 2014; Te'eni-Harari, 2016; Veeret, 2016) Eesti koolides õpetatakse finantskirjaoskust nii põhikooli- kui ka gümnaasiumiastmes mitmes erinevas ainekavas (ühiskonna-, ettevõtlus- kui ka majandusõpetuse) ning mõnes koolis ka süvendatult majandussuunal, lisaks korraldab Eesti Pangaliit pankade ja Finantsinspektsiooni eestvedamisel raha teemalisi külalistunde üldhariduskoolides. Vaatamata teema põimitusele mitmes õppeaines tõdeb kutsekooli juhtkond:

„Finantskirjaoskuse teema on läbiv, mida kõik õpetajad peaksid tegema. Aga see asi, mis on kõigi asi, ei ole tavaliselt mitte kellegi asi“. (Civitta Eesti AS, 2020)

Milline on haridusasutuse või perekonna olulisus abiturendi finantskirjaoskuses ning kas haridusasutus suudab kompenseerida perekondliku halba eeskuju? Sellest lähtuvalt on käesoleva magistritöö eesmärk välja selgitada perekonna ning haridusasutuse olulisus abiturientide finantskirjaoskuse kujunemisel. Uurimiseesmärgi täitmiseks on autor seadnud järgmised uurimisülesanded:

- selgitada finantskirjaoskuse mõistet;
- anda ülevaade finantskirjaoskuse komponentidest ja nende vahelistest seostest;
- anda ülevaade finantskirjaoskuse kujunemisest perekonnas;
- uurida finantskirjaoskust kujundavaid tegureid ühiskonnas ja haridusasutuses;
- koostada ja viia läbi kvantitatiivne uuring abiturientide seas;
- empiiriliselt hinnata abiturientide finantskirjaoskust selgitavaid tegureid, fookusega perekonna ja haridusasutuse rollil.

Uurimisülesannete täitmisel tugineb autor finantskirjaoskuse temaatilisele teaduskirjandusele. Autor kasutas teoreetilise osa teaduskirjanduse leidmiseks mitmeid andmebaase (Google Scholar, Reasearch Gate, Sage Journals, Scinece Direct, EBSCO, ja OECD Data jt.)

Magistritöö koosneb kahest peatükist: teoreetilisest ja empiirilisest. Esimene. teoreetiline, peatükk koosneb neljast alapeatükist, millest esimeses alapeatükis käsitleb autor finantskirjaoskuse mõistet, komponente ja selle elementide vahelisi seoseid. Teises alapeatükis avab autor finantskirjaoskust mõjutavaid sotsiaal-demograafilisi ja perekondlike tegureid. Kolmandas alapeatükis tutvustab autor finantskirjaoskusega seonduvaid tegureid haridusasutuses ja ühiskonnas ning neljas alapeatükk võtab kokku finantskirjaoskuse alased uuringud Eestis.

Magistritöö empiiriline peatükk koosneb kahest alapeatükist, millest esimeses keskendub autor uurimisprobleemi, -eesmärgi ja -meetodi selgitamisele. Magistritöö püstitatud eesmärgi ja uurimisülesannete täitmiseks viiakse läbi kvantitatiivne uuring. Struktureeritud küsitlusega koguti vastuseid gümnaasiumite/keskkoolide abiturientide ja kutsekooli lõpukursuslastelt. Teises alapeatükis esitletakse küsitluse tulemusi, vastanute finantskirjaoskust selgitavaid tegureid, fookusega perekonna ja haridusasutuste rollil. Andmeid analüüsitakse SPSS ja MS Excel programmiga.

Finantskirjaoskuse teemalisi magistritöid on Tartu Ülikoolis varemgi kaitstud: 2016

aastal „Finantskirjaoskus ja seda mõjutavad objektiivsed ning subjektiivsed tegurid Eesti 2010. ja 2015. aasta finantskirjaoskuse uuringute näitel“ (Veeret, 2016), 2019 aastal „9. klassi õpilaste finantskirjaoskus - teadmised rahast ja oskused lahendada rühmatööna eelarve koostamise ülesanne“ (Kuivits, 2019), 2020 aastal „Rahatarkuse arendamine sotsiaalmeedia abil: #Kogumispäeviku näide“ (Voomets, 2020) ja 2021 aastal „Finantskirjaoskus sportlaste seas ja spordispetsiifilise finantsnõustamise teenuse vajalikkus Eestis“ (Albert, 2021), kuid ükski neist töödest pole keskendunud haridusasutuse ja pere olulisusele finantskirjaoskuse kujunemise juures.

Märksõnad: finantskirjaoskus, finantskäitumine, rahatarkus, abiturient

CERCS: S180 Majandus, ökonomeetrika, majandusteooria, majanduslikud süsteemid, majanduspoliitika

1. Finantskirjaoskuse mõiste ning kujunemise teoreetilised alused

1.1. Finantskirjaoskuse mõiste ning selle komponentide vahelised seosed

Käesolevas alapeatükis mõtestab autor lahti finantskirjaoskuse mõiste, kirjeldab finantskirjaoskuse komponente ning seletab selle elementide vahelisi seoseid.

Kirjaoskus, ka rahaline, on inimeste püsivalt arenev võime kasutada sotsiaalselt kokkulepitud sümbolisüsteeme tekstide vastuvõtmiseks, mõistmiseks, loomiseks ja kasutamiseks perekonnas, koolis, töökohal ja ühiskonnas. Lugemist, kirjutamist ja arvutioskust peetakse kirjaoskuse põhioskusteks ehk oskused, ilma milleta on tänapäeva arenenud ühiskondades praktiliselt võimatu toimida. (Trunk et al., 2018)

Termin finantskirjaoskus (*financial literacy*) võeti kasutusele 1997. aastal USA-s *Jump\$tart Coalition*-i poolt (Stolper & Walter, 2017). Mõisted finantskirjaoskus (*financial literacy*), finantsteadmised (*financial knowledge*), finantsharidus (*financial education*) on kasutusel sünonüümidena, ning ühte kindlat definitsiooni ei ole (Huston, 2010), Eestis on lisaks eelpool mainitud sõnadele veel kasutusel väljend rahatarkus (*money wisdom*) (Rahandusministeerium, 2021; Zirnask, 2021). Finantskirjaoskuse kõrval räägitakse ka finantsilisest heaolust (*financial welfare*) ja finantsilisest võimekusest (*financial capability*) (Rahandusministeerium, 2021). Käesolevas töös kasutab autor väljend finantskirjaoskus ja rahatarkus sünonüümidena.

Finantskirjaoskuse mõistega käib tihti koos ka mõiste investeerimine. EKI (2022) andmetel tähendab investeerima: “kapitali, vaba raha tulu teenimiseks ettevõttesse, kinnisvarasse, väärtpaberisse vm paigutama”. Isiklike rahaasjade mõistes, on investeerimine:

„raha paigutamine isikliku rikkuse suurendamiseks või säilitamiseks läbi mitmesuguste varaklasside (aktsiad, investeerimisfondid, kinnisvara jpt.)“ (Zirnask, 2021). Käesolevas töös on autor investeerimise mõistet kasutades toetunud selgitusele isiklike rahaasjade mõistes, kuna magistritöö on koostatud eraisikuid silmas pidades.

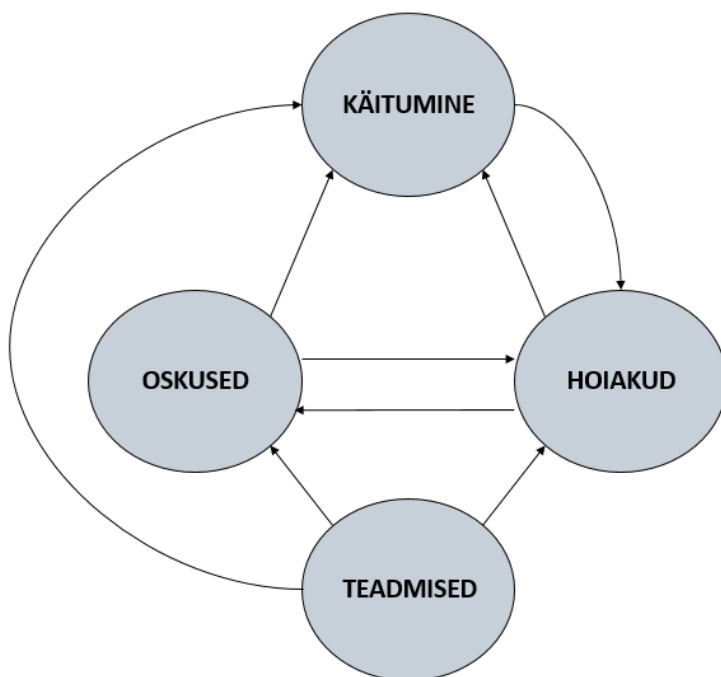
Finantskirjaoskust saab vaadelda laialt ja kitsalt. Laiem vaade hõlmab endast nii mikro- kui makromajandusest arusaamist ning kuidas mõjutavad erinevad ülemaailmsed majandussündmused ja -tingimused igapäevaseid rahalisi majapidamisotsuseid. Finantskirjaoskuse all mõtleb enamik inimesi seda, kuidas teha enda jaoks kasumlike finantsotsuseid. Kitsam vaade finantskirjaoskusele hõlmabki just seda poolt – rahaasjade haldamist, finantsplaneerimist, säästmist, finantsinvesteeringuid kui ka erinevate finantstoodete ja –teenuste valikut. (Capuano & Ramsay, 2011) Finantskirjaoskus hõlmab endas nii põhikirjaoskust, lugemist ja matemaatilist kirjaoskust, olles samal ajal nende täiendus, kuna nõuab rohkem teadmisi ja oskusi konkreetsetes valdkonnas - finantsvaldkonnas. (Trunk et al., 2018)

Angel Gurria, OECD endine peasekretär, on öelnud: *“Finantskirjaoskus on eluks hädavajalik oskus. See loob aluse paljudele olulistele elumuutvatele otsustele, olgu selleks töölepingu hindamine, esimese kodu ostmine või pensionisäästude haldamine. See on ka oluline vahend ebavõrdsuse vähendamiseks”* (OECD-GFLEC, 2018). Finantskirjaoskus on üha olulisem leibkondade otsustes, kuidas investeerida vabu rahalisi vahendeid ja kui palju võtta laenu (Jappelli, 2010). Finantskirjaoskuseks peetakse oskust koostada pere-eelarvet, piisava säästupuhvri omamist ootamatuteks olukordadeks, oskust võrrelda finantstooteid ja -teenuseid ning teadmisi investeerimise põhitõdedest (Rahandusministeerium, 2021). Tegemist on ka on finantsstabiilsust tagava olulise elemendiga. 2008 aastal toimunud finantskriis näitas, et finantsüsteemi stabiilsus on olemuslikult seotud üksikisiku tasandi otsuste tegemise kvaliteediga ning, et halvad finantsotsused ja spekulatsioonid koond tasandil võivad avaldada kogu maailma majandusele laastavaid kogu süsteemi hõlmavaid tagajärgi. (OECD-GFLEC, 2018)

PISA testis on kirjeldatud finantskirjaoskust kui teadmisi, mis on seotud rahaasjadega ja nendega seotud riskidega. Finantskirjaoskajad on teadlikumad oma tarbimisotsustes ning nad nõuavad kvaliteetsemat teenindust, mille tulemusena suureneb ka turukonkurents ja võimendub innovatsioon. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020) Kõrge finantskirjaoskusega inimestes on leitud ka sarnaseid omadusi: hea numbriline võimekus, intelligentsus, motivatsioon tegeleda isiklike rahaasjadega ning kannatlikkus (Stolper & Walter, 2017).

Nagu eelnevalt välja toodud ei ole finantskirjaoskus seotud vaid ühe näitajaga, kuna koosneb mitmetest spetsiifilistest oskustest (Widdowson & Hailwood, 2007):

- võime arvutada investeringutasuvust;
- oskus mõista laenu intressimäära;
- arusaamist rahaliste otsustega (nt laenud ja investeringud) seotud ohtudest ja eelistest;
- mõista rahaga seotud põhimõisteid (nt risk, tootlus, raha ajaväärtus);
- võime teada, millal küsida professionaalset nõu, mida küsida ja kuidas rakendada saadud infot.

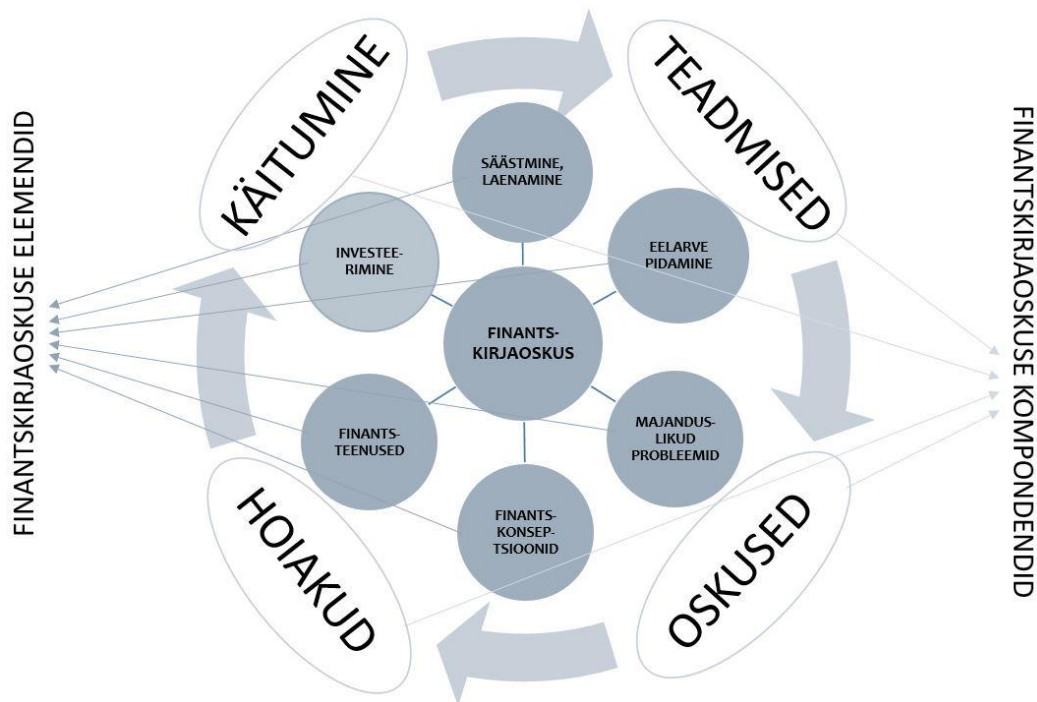

Joonis 1 Finantskirjaoskust mõjutavate komponentide omavahelised seosed

Allikas: Dwiastanti, 2015; Caroline et al., 2015

Finantsteadmisi, -oskusi, -käitumist ja -hoiakuid tuleks kõiki finantskirjaoskuse üldises käsitluses arvesse võtta. Finantsteadmised kujutavad endast finantskirjaoskuse baasi ning peegeldavad selle kohaseid hoiakuid ning mõjutavad omakorda teadmistest sõltuvaid oskusi. Tegelik finantskäitumine sõltub omakorda kõigist kolmest (oskused, hoiakud, teadmised). Finantskäitumise kaudu omandatud kogemused annavad tagasi nii hoiakule kui ka läbi hoiakute oskustesse. Siiski on suhted tõenäoliselt ebatäiuslikud, kuna igaüks sõltub ka muudest üksikisiku sisemistest ja välistest teguritest (nt hoiakud, ressursid). Joonis 1 kujutab loogilisi seoseid finantskirjaoskuse komponentide vahel. (Dwiastanti, 2015) Brasiilias läbi viidud uuring

tõestas samuti, et finantsteadmised ja -hoiakud mõjutavad finantskäitumist positiivselt (Caroline et al., 2015).

Joonis 2 Finantskirjaoskuse kontseptuaalne mudel

Allikas: Titko et al., 2015

Selleks, et finantskirjaoskust täielikult mõista ning luua finantskirjaoskuse ühtne mõiste, on Titko et al. (2015) läbi statistiliste meetodeite teinud põhjaliku analüüsi ning loonud kontseptuaalse mudeli, mis aitab finantskirjaoskuse olemust ja selle komponente paremini mõista. Analüüsi loomiseks koguti teadustöödest ja ametlikest dokumentides mõiste finantskirjaoskus definitsioonid ja nende põhjal on loodi mudel (Joonis 2). Finantskirjaoskus koosneb teadmistest, oskustest, hoiakutest ja käitumisest. Kõik need komponendid hõlmavad endas kuut kohustuslikku elementi:

- säästmine-laenamine: säästmisalternatiivide tundmine, eri tüüpi hoiukontode hindamise oskus, laenuvõtmise protseduuride tundmine, võlakirjaoskus ning oskus rahaasju ette planeerida;
- eelarve pidamine: eelarve koostamise põhimõtete tundmine, eelarve tasakaalu mõistmine ning selle jälgimine, füüsilise isiku maksusüsteemide mõistmine ja tundmine jne;
- majanduslikud probleemid: majandusolukorra mõistmine nii riigis kui ka maailmas, majandus- ja finantsterminite, majandussuhtarvude jms tundmine;

- finantskontseptsioonid: näiteks raha ajaväärtus ning investeerimiskriis ja tulu vaheline seos;
- finantsteenused: teadmised finantstoodete ja -teenuste kohta, nagu maksekaardid, kindlustus, võrguteenused ja muud;
- investeerimine: investeerimisvõimaluste tundmine ja sellega seotud riskide mõistmine ning vastavalt käitumine.

Oluline on mitte vaid teada ja osata kõiki välja toodud elemente, vaid ka käituda vastavalt teadmistele ning omada ka vastavaid hoiakuid.

Eelnevastest teooriatest lähtudes võib üldistada, et finantskirjaoskus hõlmab:

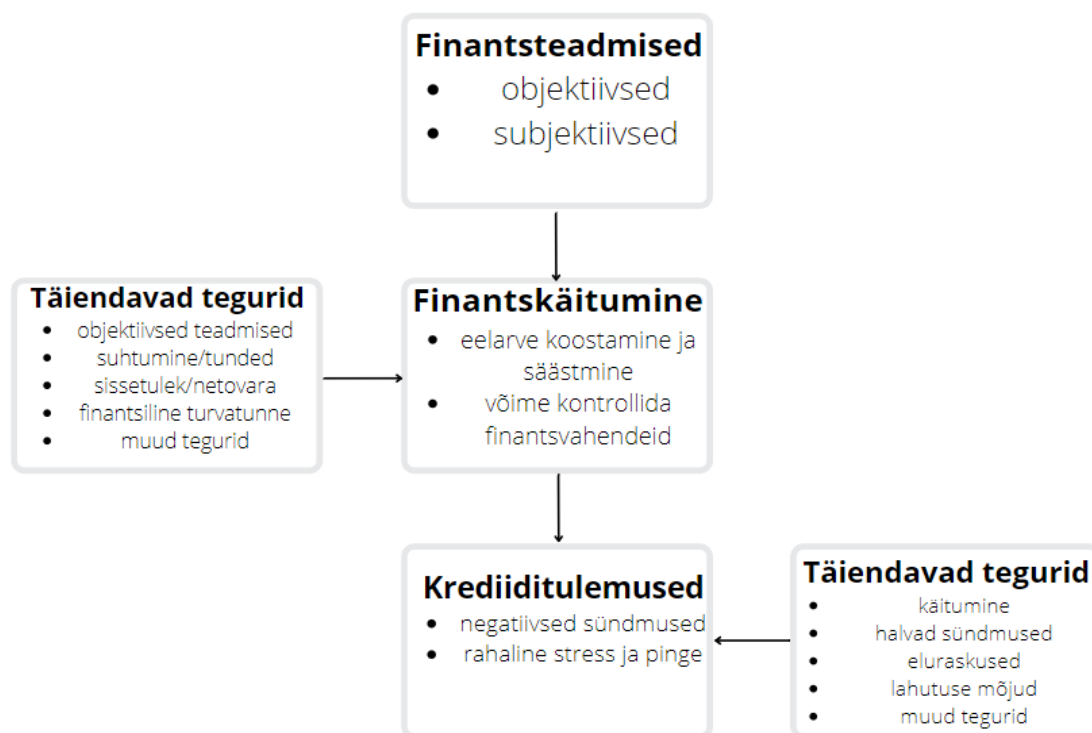
- teadmisi ja arusaamist finantsteenustest;
- oskuseid, motivatsiooni ja enesekindlust, nende teadmiste rakendamisel.

Eesmärgiga langetada mõistlikke otsuseid finantsvaldkonnas ja parandada enda ja ühiskonna majanduslikku heaolu ning olla kaasatud majanduselus. (Atkinson & Messy, 2011) Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) on teinud finantskirjaoskuse definitsiooni veelgi lühemaks, nimetades seda: „*teadlikkuse, teadmiste, oskuste, suhtumise ja käitumise kombinatsiooniks, mis on vajalik usaldusväärsete finantsotsuste tegemiseks ja lõpuks individuaalse rahalise heaolu saavutamiseks*“. (OECD, 2018) Eesti Vabariigi Rahandusministeerium (2021) laiendab mõistet ka perekondadele: „*Rahatarkus on oskuste, teadmiste, hoiakute ja käitumise kogum, mis on vajalik arukate otsuste tegemiseks rahaasjades ja oma pere majandusliku heaolu tagamiseks*“.

Finantskirjaoskuse erinevad definitsioonid täiendavad teineteist. Käesolevas töös on finantskirjaoskuse defineerimisel toetutud nii Capuano ja Ramsay (2011), OECD (2018) kui ka Rahandusministeeriumi (2021) definitsioonile: Finantskirjaoskus on mikro- ja makromajanduslik teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise kombinatsioon, mis on vajalik arukate finantsotsuste tegemiseks ja selle kaudu individuaalse ning perekondliku rahalise heaolu saavutamiseks. Eesti Keele Instituudi poolt koostatud sõnaraamatus on välja toodud, et perekond on ühe majandusliku üksusena elavad vanemad ja lapsed (*EKI Ühend sõnastik*, 2022). Statistikaameti (2022a) mõistes moodustavad leibkonna: „*enamasti ühisel pinnal elavad inimesed, kes jagavad omavahel eelarvet või toitu*“. Käesolevas töös on perekonna ja leibkonna mõistet käsitletud sünonüümidenä nagu seda teeb ka Eesti Keele Instituut.

Finantskäitumine on üks finantskirjaoskuse oluline koostisosa. Tegemist on teadmiste ja emotsioonide põhjal tehtud otsusega neljast peamisest valdkonnast (Atkinson et al., 2006; Capuano & Ramsay, 2011):

- rahaasjade korraldamine (*managing money*) nagu näiteks oma ostude ja teenuste eest tasumine, enamlevinud pangandusteenuste kasutamine, läbi mõeldult ja planeeritult rahaliste vahendite kasutamine (säästmine ja investeerimine) ning tarbetute kulutuste vähendamine;
- laenamine ehk lisakapitali hankimine (*planning ahead*) - teadlik sissetulekute, kohustuste ja kulutuste vahelise tasakaalu jälgimine, panga ja krediitkaardi väljavõtete kontrollimine ning ka ebavajaliku laenukohustuse võtmine;
- finantstoodete ja -teenuste valimine (*making choices/choosing products*) – ülevaate omamine vajalikest ning kasutusel olevatest finantstoodetes/teenustest ning vajadusel nende võrdlemine ning erinevate nendega seonduvate riskide mõistmine;
- informatsiooni omamine (*getting help/staying informed*) – majanduse muutustega kursis olemine, uute finantstoodete ja olemasolevate muudatuste jälgimine ning teadmised, kust on võimalik abi ja nõu saada, samuti teadmised seaduslikest õiguskaitsevahenditest (*legal remedies*) ning enesekindlus ja oskus raskuste tekkimisel tegutseda ja abi otsida.

Joonis 3 Finantskäitumist mõjutavad tegurid

Allikas: Capuano & Ramsay, 2011, p. 34

Joonisel 3 on koondatud ühte süsteemi finantskäitumist mõjutavad peamised tegurid ja finantskäitumise tagajärjed. Joonisel on välja toodud, et teadmised on finantskäitumise aluseks. Muud tegurid nagu näiteks suhtumine ja eluraskused mõjutavad nende teadmiste rakendamist. Finantskäitumine mõjutab omakorda krediitulemusi. Nõrkade finantsalaste teadmistega inimesel on tavaliselt puudujäägid ka finantskäitumises näiteks võivad nad võtta suurema intressiga laene või elada üle oma võimete. (Capuano & Ramsay, 2011)

Teadmised ja käitumine peaksid käima käsikäes, kuid tihti valitseb nende vahel lõhe (Atkinson et al., 2006). Uuringust selgus, et finantsteadmistel on mõnes valdkonnas suurem mõju kui teises, näiteks investeerimises on mõju suurem kui kindlustusvaldkonnas, kuid uuringust selgus, et finantsteadmistel on positiivne mõju kogu finantskäitumise ulatuses (Allgood & Walstad, 2012).

Joonisel 1 oli välja toodud finantskirjaoskuse neli erinevat komponenti. Teadmised on vastutustundliku finantskäitumise oluline osa (Tang & Baker, 2016; Capuano & Ramsay, 2011), mõjutades igapäevast raha kasutamist ning ka pikaajalisi eesmärke (Danes & Haberman, 2007). Finantskirjaoskuse ja finantskäitumise vahel on positiivne korrelatsioon, madal finantskirjaoskuse tase on seotud ebapiisava finantskäitumisega ning sellel võivad olla pikaajalised tagajärjed (Stolper & Walter, 2017).

Finantskirjaoskust on uuritud paljudes riikides nii teadlaste kui ka OECD poolt. OECD poolt korraldatav PISA test hindab teadmisi tuginedes pigem matemaatilistele ülesannetele, samas teadlased uurivad elanikkonna finantskirjaoskuse taset läbi küsimustike. Annamaria Lusardi (2015) on uuringus välja toonud, et küsimused peavad olema lihtsad ja asjakohased ning küsimustik peaks olema lühike ning võimaldama vastajaid võrrelda. Ta leidis, et Lusardi ja Mitchell (2011; 2008; 2011) on oma uuringutes kasutanud kolme küsimust, liitintressi, inflatsiooni ja rahasäästu põhitõe kohta. Küsimused on algupäraselt pärit 1992 aastal loodud Michigani ülikooli *Health and Retirement Study-st* (Lusardi et al., 2011). Samu küsimusi (mõnel juhul pikema küsimustiku osana) on kasutanud ka teised teadlased oma töödes (Arrondel et al., 2013; Davoli & Rodríguez-Planas, 2020; van Rooij et al., 2007). Raamat „Finantsaabit. Rahaasjade korraldamise käsiraamat“ sisaldab endas Eesti keelset finantskirjaoskuse testi, mille küsimused pärinevad van Rooij et al, (2007) uuringust (Zirnask, 2021). 2019 aastal Eestis läbi viidud finantskirjaoskuse uuringus küsiti sisult sarnaseid küsimusi, kuid tulemustes ei ole välja toodud kui palju vastajaid vastas kõigile küsimustele õigesti või valesti, ent ühele küsimusele on valesti vastanud või vastusest keeldunud 55% ehk õigesti vastajate osakaal ei saa olla kõrgem kui 45% vastajatest. (Turu-uuringute AS, 2019)

1.2. Finantskirjaoskuse kujunemist selgitavad sotsiaal-demograafilised ja perekondlikud tegurid

Käesolevas alapeatükis tutvustab autor finantskirjaoskuse kujunemisega seotud tegureid nagu näiteks sugu ja perekond ning selgitab nende rolli lapse finantskirjaoskuse juures.

Aja jooksul on laienenud võimalused rahaotsuste tegemiseks, eriti seoses e-teenuste kasvuga. Teadmised ja oskused peaksid ajaga kaasas käima, sest paljud teenused vajavad vastutuse võtmist ja otsuste langetamist. (Turu-uuringute AS, 2019) Nii üldharidus- kui ka kutsekoolide juhtkondade sõnul loodavad lapsevanemad tihti lapse finantskirjaoskuse arendamisel hoopis kooli peale. Õpetajad seevastu väidavad, et kõige suurem roll finantskirjaoskuse õpetamise juures on perekonnal ning kõige efektiivsem on teema omandamine, kui kool ja kodu teevad mõtestatult koostööd. (Civitta Eesti AS, 2020)

Finantskirjaoskust ja erinevaid teadmisi rahast on edasi antud põlvest põlve. Vanemad ja vanavanemad õpetasid ikka „laastutuli ja laenuleib ei kesta kaua“ ning „raha olgu loetud ja hobune seotud“. (Turu-uuringute AS, 2019) MTÜ Eesti Naisinvestorite klubi on koondanud enda alla palju naisi ning on toonud rahatarkusele lähemale pea-aegu 25 000 sotsiaalmeedia kasutajat, kõike selleks, et parandada Eesti naiste finantskirjaoskust. Klubi asutaja Kristi Saare, on rääkinud ja kirjutanud palju erinevatest vanemate poolt kaasa antavatest „pagasitest“. Läbi õpetajaameti on ta märganud, et kui lapse kodus räägitakse rahast, tunneb ta end ka koolis selles valdkonnas kindlamalt. Kristi on öelnud: „*Tegelikult väga paljude inimeste kogemus rahaga piirdub koduste stamplausetega nagu “Raha ei ole” või “Raha ei kasva puu otsas” ja sealt edasi ei ole neile keegi selgitanud, et kui see raha ei kasva puu otsas, siis kust ta tuleb ja mis on tema väärtus. Avatud suhtlus tundub mulle väga oluliseks aluseks, sest ega ma mingeid tehnilisi aktsiaanalüüse ei hakka lasteaialapsele niikuinii õpetama. Lapsel peaks tekkima lihtsalt arusaam, et raha pole midagi kurja.*“ (Aedma, 2017)

Perekond on sotsiaalne struktuur ning laste olulisim sotsialiseerimisüksus rahaasjade tundmaõppimisel. Perekonnalt õpitakse kuidas rahaga ümber käia, see toimib kui välismaailmast saadava teabe filtreerimispunkt. (Danes & Haberman, 2007; Nidar & Bestari, 2012; Oseifuah et al., 2018) Varajases lapseas omandatud kogemused ja harjumused võivad kanduda edasi ka täiskasvanu ellu (Jorgensen & Savla, 2010). Vanemate teadmised ja praktilised kogemused finantsteenuste osas ei ole üldjuhul piisavad, soodustades ebaühtlase tasemega teadmiste edasi kandumist (Civitta Eesti AS, 2020). Mitmed erinevad teadusuuringud on püüdnud välja selgitada sotsiaal-demograafilisi ja perekonnaga seotud tegureid mis võivad mõjutavad noorte finantskirjaoskust.

Sugu võib olla üheks mõjutajaks finantskirjaoskuse kujunemise juures. Uuringud viitavad, et enamikus riikides on naiste finantskirjaoskus keskmiselt väiksem kui meestel. Näiteks Hasleri ja Lusardi (2017) 143 riigis läbi viidud finantskirjaoskuse uuring leidis, et meeste finantskirjaoskus oli peaaegu kõigis uuritud riikides kõrgem kui naiste oma. Sama tulemuseni on jõutud ka teiste uuringutega kus oli näha, et valdavalt on noormehed paremate tulemustega, kuid siiski sõltuvalt uuritava elukohast võisid ka tüdrukud näidata paremaid tulemusi finantskirja oskuses. (Akben-Selcuk, 2014; Clarke et al., 2005; Cupák et al., 2018; Moreno-Herrero et al., 2018) Uuringus on jõutud järeldusele, et naiste ja meeste finantskirjaoskuse erinevust ei ole võimalik ühtselt selgitada (Bucher-Koenen et al., 2017), kuid sooline lõhe finantskirjaoskuses võib tuleneda erinevatest tavadest ja ootustest (poegade ja tütarde suhtes), mida vanemad laste suhtes näitavad (Linciano et al., 2017).

Kodus **vanematega rahaasjade arutamine** on seotud kõrgema finantskirjaoskuse tasemega (Akben-Selcuk, 2014; Moreno-Herrero et al., 2018). On oluline, et vanemad õpetaksid rahaasju kodus, edastades oma finantsteadmisi, hoiakuid ja käitumist nii selgesõnaliselt kui ka kaudselt läbi oma tegude (Jorgensen et al., 2007). Tugevad vanemlustavad, nagu suunamine ja õpetamine, võivad mõjutada finantskirjaoskust noorest east kuni teismeeani, selleks, et suurendada noorte finantskirjaoskust on võtmetähtsusega kaasamine. Vanemad peaksid lapsi kaasama perekondlikesse finantsteemadesse. (Clarke et al., 2005) Positiivne vanemlik eeskuju avaldab lastele positiivset mõju tulevikukarjääri ning ka suurema sissetuleku osas (Evans et al., 2010).

Noores eas **taskuraha saamine** võib mõjuda positiivselt tulevase finantskirjaoskuse kujunemisele kuna päris raha kasutamine aitab paremini mõista töö, otsustamise ja raha vahelisi seoseid (Hagedorn et al., 2012; Totenhagen et al., 2015). Mitte ainult taskuraha andmine vaid ka pangakonto avamine võib mõjuda lapse finantskirjaoskusele positiivselt (Brown et al., 2018), samuti mõjutab taskuraha andmine nooruki tulevast säästmisvõimekust (Oseifuah et al., 2018).

Ühe vanemaga kasvamine võib rolli mängida nooruki finantskirjaoskuse kujunemisel (Williams, 2010; Worthington, 2006). Üksikvanem räägib väiksema tõenäosusega rahast oma lapsele kui abielus/koos elav vanem, üldjuhul on üksikvanem ka rahaliselt vähem kindlustatud. Juhul kui lapsevanem(ad) ei tunne end kindlalt rahaasjades, ei soovi ta/nad seda teemat ka oma lapsega arutada. Töötaval üksikvanemal ei pruugi olla lastega veetmiseks piisavalt vaba aega, seega võib nendel lastel ka kodunt lahkudes kasinamad teadmised. (Williams, 2010) Isasid on peetud vastutavaks pere finantsjuhtimise eest. Nende noorte puhul, kes tundsid teoreetiliselt

end finantsteemades kõige rohkem valmis olevat, olid emad need, kes suunasid finantskirjaoskust ja õpetasid oma lastele selle praktiseerimist. (Clarke et al., 2005)

Kodus olevate **raamatute arv** võib mõjutada finantskirjaoskust. Uuring näitas, et pered, kellel on kodus rohkem raamatuid, armastavad õpetaja rollis olemist ja oma teadmisi lastega jagada. Nendes kodudes on teadmised on hinnatud. (Evans et al., 2010) Raamatuid võib tõlgendada kui sotsiaalse staatuse sümbolit. Samuti võib pidada raamatuid kultuurilise tausta, laiema pildi ja paremate probleemide lahendamise oskuste allikaks. (Riitsalu & Pöder, 2016) 2018 aastal läbi viidud PISA test näitas, et õpilastel, kellel on kodus üle 200 raamatu, on finantskirjaoskuse tulemus kõrgem kui neil, kel raamatuid pole üldse või vaid paar üksikut (Riitsalu, 2020). Lapsed, kelle vanematel oli ülikooliharidus, aga raamatuid kodus ei olnud, võivad saada 1,1 aastat vähem haridust kui samasugusest ent raamaturikkast kodust pärit lapsed. (Evans et al., 2010)

Ettevõtjatest vanemate lastel võib olla kõrgem finantskirjaoskus. Väikeettevõtjad on suurema tõenäosusega kõrgema finantskirjaoskusega (Ćumurović & Hyll, 2019; Worthington, 2006) ning vanemate elukutsevalik mõjutab noorte finantskirjaoskust (Radianto et al., 2020). Clarke et al. (2005) ja Evans et al. (2010) sõnul on vanemate positiivne eeskuju väga oluline, mõjutades noore tuleviku otsuseid. Võib eeldada, et kui vanematel, kellel on oma äri, on kõrgem finantskirjaoskus on nad ka paremaks eeskujuks oma lapsele. Peale positiivse eeskuju, võib ka finantskirjaoskuse kasv mõjuda positiivselt ettevõtlusele, vähendades riski ettevõtte tahtmatu lõpetamise tõenäosusele. Uuringust selgus, et finantskirjaoskuslikumad inimesed mõtlevad rohkem erinevatele finantsaruannetele ja see toob kaasa tõenäosuse laenude õigeaegseks tasumiseks (Ćumurović & Hyll, 2019).

Töökogemus võib olla üheks mõjutuseks noore inimese finantskirjaoskuse juures (Akben-Selcuk, 2014; Oseifuah et al., 2018; Worthington, 2006). Noored, kelle on kahe kuni nelja aasta pikkune töökogemus on väiksem tõenäosus olla rahaliselt madalas nõrkuses, kui noortel kellel puudub korralik töökogemus, samuti selgus, et noored, kellel oli kahe aastane töökogemus oli 3-9 korda suurem tõenäosus olla kõrgema rahalise heaolutasemega. (Philippas & Avdoulas, 2019)

Ena ja isa haridus võib mõjutada noore finantskäitumist (Akben-Selcuk, 2014; Ćumurović & Hyll, 2019; Oseifuah et al., 2018; Riitsalu & Pöder, 2016). Uuringust on selgunud, et kui isal on bakalaureuse, magistri või doktorikraad, on noorel 1-3 korda suurem tõenäosus olla finantsiliselt heal järjel, siin juures on magistri ja doktorikraadiga isade lastel tõenäosus suurem kui bakalaureuse kraadiga isade (Philippas & Avdoulas, 2019).

Ka **õdede-vendade arv** võib mõjutada finantskirjaoskust. Hollandis läbi viidud uuringust selgus, et kui õed-vennad on vastajatest halvemas majanduslikus seisus, on vastajatel tõenäoliselt suurem finantskirjaoskus (Alessie et al., 2011) ning Hiinas on leitud, et õdede-vendade rohkus mõjub positiivselt ettevõtlikkusele (Li & Wu, 2017). Samuti on teada, et täiendavad õed-vennad koormavad vanemate rahakotti hariduse, raamatute ja ajakirjade, arvutiressursside, muusika- ja tantsutundide ning reisimise osas. Täiendavad õed-vennad võivad ka vähendada mittemateriaalseid ressursse, mida vanemad oma lastele pühendavad, sealhulgas julgustust, õpetlikke kogemusi ja tähelepanu. Lisaks võib lasterikkus vähendada vanemate sääste, kinnisvara ja rikkust, mida oleks võimalik vanematel elu lõpus pärandada. Vähenenud haridustase ja põlvkondadevaheline ressursside ülekandmine muudavad omakorda finantskäitumist ja säästmise trajektoore. Selle tulemusena on suuremate perede liikmetel vähem vara. (Keister, 2003)

Tabel 1 Finantskirjaoskust mõjutavad perekondlikud tegurid

Tegur	Seose suund
Sugu	Naiste finantskirjaoskus keskmiselt väiksem kui meestel.
Raamatute arv kodus	Raamatute arv kodus võib mõjuda positiivselt finantskirjaoskusele, mida rohkem on kodus raamatuid seda kõrgem finantskirjaoskuse tase.
Töökogemus	Töökogemusega noortel on tõenäoliselt parem finantskirjaoskus.
Vanemate haridustase	Kõrgema haridustasemega lapsevanemate lastel on suurema tõenäosusega kõrgem finantskirjaoskus.
Õdede-vendade arv	Õdede-vendade rohkusel võib olla negatiivne mõju laste finantskirjaoskusele.
Peremudel	Ühe vanemaga kasvamine võib mõjuda negatiivselt nooruki finantskirjaoskusele.
Noores eas taskuraha saamine	Nooremas eas taskuraha saamine võib mõjuda positiivselt tulevasele finantskirjaoskusele.
Vanematega rahast rääkimine	Vanematega rahaasjade arutamine on seotud kõrgema finantskirjaoskuse tasemega.
Vanemate elukutse valik	Ettevõtjatest vanematel võib olla positiivne mõju laste finantskirjaoskusele, samuti võib mõjutada finantskirjaoskust vanemate elukutse valik.

Allikad: Hasleri & Lusardi, 2017; Akben-Selcuk, 2014; Moreno-Herrero et al., 2018; Hagedorn et al., 2012; Totenhagen et al., 2015; Riitsalu, 2020; Oseifuah et al., 2018; Worthington, 2006; Philippas & Avdoulas, 2019; Keister, 2003; Čumurović & Hyll, 2019; Williams, 2010; autori koostatud

Tabelis 1 on kujutatud üheksa erinevat tegurit, mis võivad ühel või teisel viisil mõjutada finantskirjaoskust. Mitmes allikas rõhutati just vanemate haridust, seda nii peremudeli, raamatutearvu ja ka lapsega rahateemadel vestlemise osas. Haridus mängib olulist rolli ka vanemate ettevõtlusega tegelemise juures. Rahaga kokkupuutumine läbi taskuraha ning noore enda töökogemuse (oma raha teenimine) võib samuti olla üheks mõjuteguriks finantskirjaoskuse kujunemise juures. Perekondlik eeskuju on väga oluline ja seda ei saa üle tähtsustada, vanemad suunavad oma lapsi ja on suutelised neid mõjutama ka finantshariduse valdkonnas.

1.3 Finantskirjaoskuse kujunemist selgitavad haridussüsteemi ja ühiskonnaga seotud tegurid

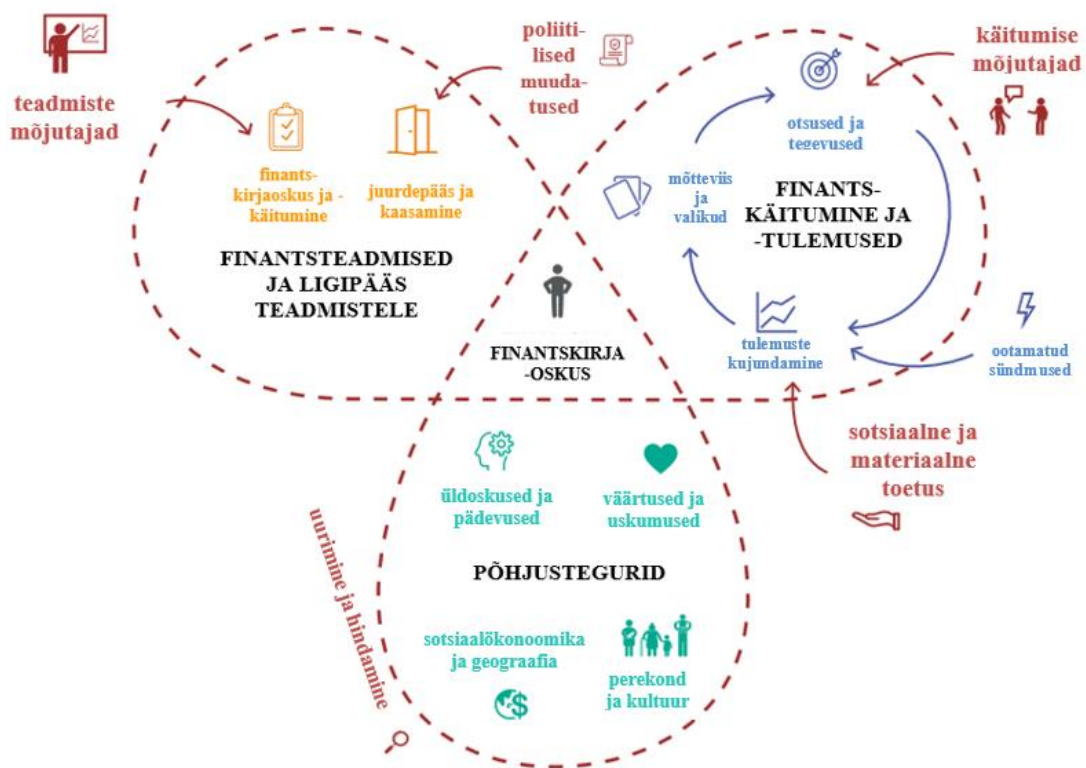
Käesolevas alapeatükis tutvustab autor finantskirjaoskuse kujunemisega seotud haridussüsteemi ja ühiskonnaga seotud tegureid.

Finantsharidus on kui protsess, mille eesmärk on parandada inimeste arusaamist finantskontseptsioonist ja -toodetest. Arendada oskusi saadud teabe kaudu ning seejärel tegutseda selleks, et saavutada rahaline heaolu. (Widyastuti et al., 2020)

Haridusasutustes mõjutavad laste ja noorte finantskirjaoskuse teadmisi ning õpetamist eelkõige õppekavad, õppematerjalid ja -meetodid ning osapoolte motivatsioon. Hetkel puudub Eestis toimiv haridusasutuste ülene poliitikadokument ja järjepidev tegevusplaan õpilaste finantskirjaoskuse taseme tõstmiseks. Riiklikes õppekavades on pööratud tähelepanu eeskätt õpilaste üldpädevuste arendamisele. Üldpädevuste kujundamine peaks toimuma läbivalt nii kõikide õppeainete raames kui ka kooliväliste tegevuste kaudu ning ka kooli ja kodu koostööna. Finantskirjaoskust peetakse samuti üldpädevuseks. Selle õpetamine peaks olema süstemaatiline ning läbi mõeldud protsess. Toetamaks noorte finantsteadmiste tõstmist, on viimastel aastatel riigiasutused, erasektori ettevõtted ja mittetulundusühingud korraldatud mitmeid programme, konkursse, olümpiaade jms tegevusi. (Civitta Eesti AS, 2020)

Finantskirjaoskuse õpetamine koolides võib mõjuda positiivselt noore finantslastele teadmistel. Teooria ja praktika ei käi alati käsikäes. Teoreetiliste finantsteadmiste kõrge tase ei tähenda tingimata vastutustundliku finantskäitumise kõrget taset. Finantsharidusel kui ka finantspädevuse edendamise protsessil ei pruugi olla inimeste tegelikule finantskäitumisele suurt mõju kuid finantskirja teoreetilistele teadmistele võib mõju olla märkimisväärne. (Kaiser et al., 2021; Kaiser & Menkhoff, 2016, 2020; Miller et al., 2015; Tang et al., 2015; Wagner, 2015) Üheks põhjuseks võib olla see, et haridusprogrammid ei pruugi olla suunatud elanikkonnarühmadele, kes seda kõige rohkem vajaksid (nad ei pruugi mõista osalemise

tähtsust) (Linciano et al., 2017). Üliõpilased, kes õppisid kolledžis rohkem rahandus-, majandus- ja äritunde, saavutasid tavaliselt kõrgema finantskirjaoskuse skoori. Tulemused näitasid, et süvaõppe lähenemisviise seostati positiivse mõjuga finantskirjaoskuse tulemustele isegi pärast läbitud kursuste arvu kontrollimist, samas kui pinnaõpe oli seotud negatiivse mõjuga. (Akben-Selcuk, 2014) Samale järeldusele jõuti ka Eestis võrreldes majandusklasside ja teiste õppesuundade abiturientide finantskirjaoskust. Majandussuuna õpilaste tulemused olid teiste õppesuundade õpilastest kõrgemad. Kuid mitte igas aspektis ei olnud finantssuuna abiturientid paremad. Teiste õppesuundade õpilased teadsid majandussuuna õpilastest paremini, kuidas oma finantsseisundit pika aja jooksul parandada ning ka koolist välja langemise kulu oli selgem. (Ojavee, 2018)

Joonis 4 Finantskirjaoskuse mõjutajad

Allikas: National Endowment for Financial Education, 2021

Joonisel 4 on kujutatud finantshariduse, -käitumise mõjutegureid finantskirjaoskuse juures. Joonisel on näha, et ühelt poolt on olulised nii käitumuslik pool kui ka ligipääs haridusele, samuti ei tohi alahinnata perekondlike põhitegureid. Riik läbi poliitika ja haridusasutuste saab enim mõjutada punasega välja toodud aspekte. Eraldi on välja toodud uurimine ja hindamine selleks, et rõhutada selle tähtsust, riiklikult tuleks uurida ja hinnata

kuidas on poliitika ja haridusasutustes toimuv on mõjutanud üldist finantskirjaoskust ning ka eraldi teadmisi ning käitumist. Läbi struktureeritud ja planeeritud tegevuskava on võimalik jõuda eesmärgini - riiklikult parem finantskirjaoskus. (National Endowment for Financial Education, 2021)

Finantskirjaoskuse arendamist tuleks alustada võimalikult vara (Vainu, 2021). Haridusasutustes tuleb finantskirjaoskusõppele pöörata rohkem tähelepanu juba alusharidusest peale, hetkel ei õpetata Eestis finantskirjaoskust lasteaias ja algkoolis kuigi koolide juhtkonnad on rõhutanud algkooli ja koolieelsete lasteasutuste tähtsust finantskirjaoskuse arendamisel (Civitta Eesti AS, 2020). Lasteaegades ja algklassides on võimalik finantskirjaoskust omandada läbi tasuliste erahuvikoolide. 2021 aastal andis Liina Saaremäe-Soidla välja töövihiku ja õpetajale mõeldud raamatu, tuginedes Riin Tuttelbergi lasteraamatule „Tom õpib rahamängu“ (2022), selleks, et algklassides edendada finantskirjaoskust.

1.4 Finantskirjaoskuse olukord ja sellealased eesmärgid ning uuringud Eestis

Selles peatükis koondab autor kokku läbi viidud uuringud ning selgitab finantskirjaoskuse taset ning eesmärgid Eestis.

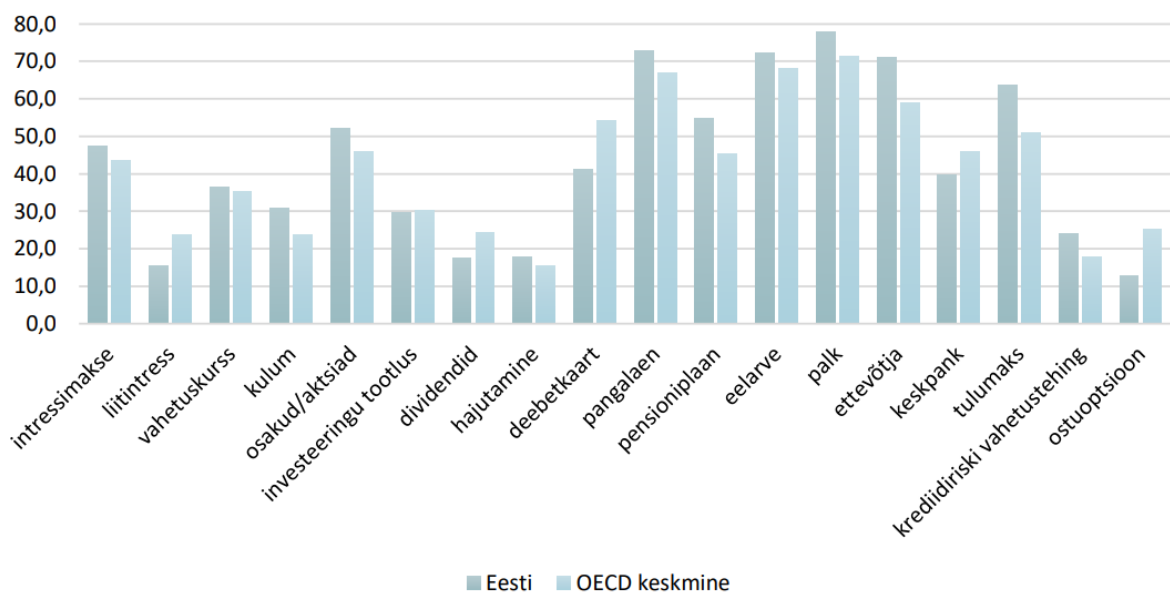
Elanike finantskirjaoskus on väga oluline ning selle arendamisele pööratakse Eesti riigis üha enam tähelepanu. Rahandusministeeriumi eestvedamisel on koostatud „Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020“ ning hiljuti koostati visioon: „Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse strateegia aastateks 2021–2030“, eesmärgiga tõsta eestlaste finantskirjaoskuse taset. Eesmärgi saavutamiseks on koostatud tegevuskava ning sõnastatud eesmärgid, tegevusvaldkonnad ja -suunad ning mõõdikud ning välja toodud kolm põhilist eesmärki (Rahandusministeerium, 2013, 2021):

- rahatarkus on kõigile kättesaadav;
- rahatarkust kasutatakse igapäevaelu otsuste tegemisel;
- toetav keskkond julgustab rahatarkuse kasutamist.

Strateegia toetamiseks on riik loonud palju kergesti kättesaadavat materjali, et elanikud saaks vajadusel kätte teadmised rahaasjade mõistlikuks korraldamiseks ning ka nende teadmiste rakendamiseks. Kogu informatsioon on koondatud minuraha.ee portaali (Finantsinspeksioon, 2022). Sama teed on läinud ka pangad, lisades oma kodulehekülgedele viiteid erinevatest finantskirjaoskuse allikatest ja viies läbi finantskirjaoskuse koolitusi ja *podcaste*, näiteks on Swedbank loonud Rahaasjade Teabekeskuse (Swedbank AS, 2022), mille alla on koondatud erinevad koolitused ning ka sotsiaalmeedias tuntud grupp „#Kogumispäevik“ kuhu kuulub üle

42 000 liikme. Vaatamata informatsiooni kergele ligipääsetavusele, näitas 2019 aastal läbi viidud uuringu, et Eesti inimesed saadaval olevaid teadmisi oma perele majandusliku kindlustunde loomiseks enamasti ei rakenda (Turu-uuringute AS, 2019).

Eesti noorte väga heast finantskirjaoskusest on räägitud aastaid kuna 2012 ja 2018 aasta on PISA testidelt saadud väga häid tulemusi. 2018 aasta testi tulemused näitasid, et 95% Eesti õpilastel on rahatarkuse põhiteadmised. 68% õpilastest on rahaasjade korraldamist puudutavate ülesannetega kokku puutunud eelkõige matemaatika tunnis ning 39% spetsiaalselt rahaga ümberkäimist puudutavas aines. Selgus, et õpilaste rahatarkus sõltub vähe nende pere ja kooli sotsiaalmajanduslikust taustast ning, et Eesti vanemad ei tegele eriti oma laste rahatarkuse kasvatamisega ega kaasa neid vastavatesse aruteludesse. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020; Riitsalu, 2014) PISA testis paluti õpilasel hinnata, viimase 12 kuu jooksul, kokku puutumist erinevate finantsterminitega (Joonis 5). Uuring näitas, et õpilased ei tunne termineid ostuoptsioon, liitintress, dividendid, hajutamine ja krediidiriski vahetustehing, kuid väga hästi teatakse termineid palk, pangalaen, ettevõtja, eelarve ja tulumaks. Kaheksateistkümnest näitajast oli üheteistkümnel juhul Eesti tase parem kui OECD keskmine. (Riitsalu, 2020)

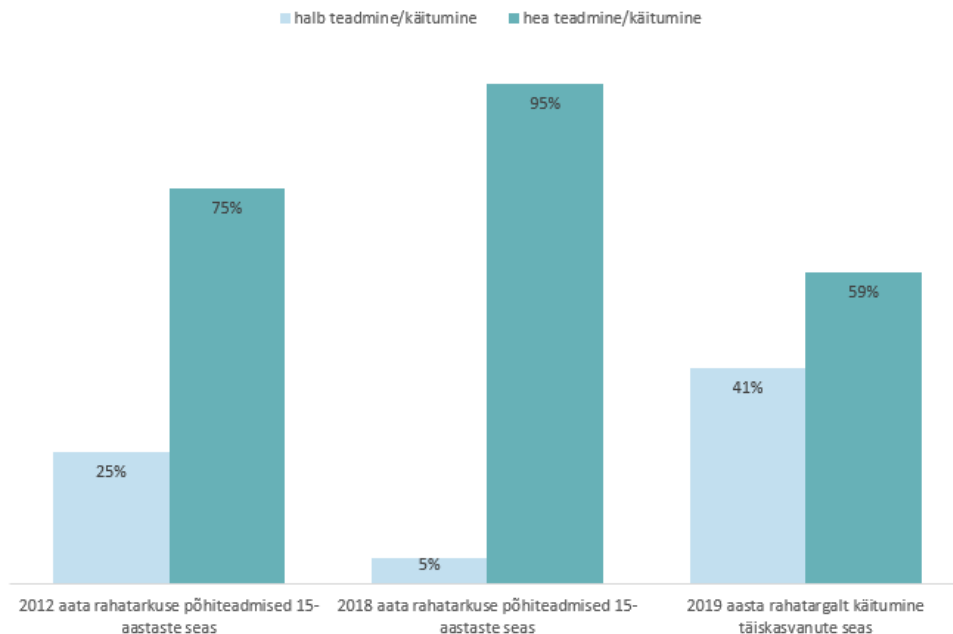

Joonis 5 Õpilaste osakaal, kes on neid termineid õppinud ja teab nende sisu (protsentides)

Allikas: Riitsalu, 2020

Vaatamata Eesti 15 aastaste noorte edule 2018 PISA testis, on näha (Joonis 6), et noorte ja ka täiskasvanute finantsialased teoreetilised teadmised ei käi käsikäes tegudega. 95% Eesti 15 aastastest noortest on heade või väga heade finantskirjaoskuslike teadmistega ning ka täiskasvanute teoreetiline baastase on 70% juures. 2012 aastal läbi viidud PISA test näitas, et

noorte teoreetiline tase on 75%, 7 aastat hiljem täiskasvanute seas läbi viidud uuring, aga tõestas, et rahatargalt käitub vaid 59% Eesti elanikest. 2017 aastal OECD poolt läbi viidud täiskasvanute finantskirjaoskuse uuringu andmetel on 21% 18–19-aastastest Eesti noortest finantsteemade suhtes ükskõiksed ning ainult 27% neist planeerib oma kulusid ja tulusid. (Riitsalu, 2014, 2020; Turu-uuringute AS, 2019)

Joonis 6 Finantskirjaoskuse põhiteadmised ja käitumine

Allikas: autori koostatud tuginedes Riitsalu, 2014, 2020; Turu-uuringute AS, 2019

Ministeeriumi poolt loodud ambitsioonika visiooni elluviimiseks on vajalik mõista, milline on Eestis üks hea finantskirjaoskusega inimene. Selleks on Haridus ja teadusministeerium (2020) loetlenud teadmised mis võiks olla olemas ühel rahatargal kodanikul:

- oskab teadlikult investeerida;
- laenab vastutustundlikult;
- planeerib rahaasju ette;
- julgeb küsida nõu oma-ala ekspertidelt;
- teab kust ja kuhu tema raha liigub;
- oskab alati pisut raha säästa;
- oskab võrrelda hindasid;
- mõistab finantsteenuste lepinguid;
- kaasab rahaasjadesse teisi inimesi.

Nende teadmiste tõstmiseks rahvastiku seas on riik tegemas pingutusi. Selleks, et Eesti koolisüsteem jõuaks hea finantskirjaoskuse süsteemini ja, et teooria ja praktika hakkaks käsikäes käima, on vaja läbi viia muudatusi. Suurimate kitsaskohtadena Eesti haridusvaldkonnas võib välja tuua (Rahandusministeerium, 2021):

- riiklikes õppekavades ei ole finantskirjaoskuse teemad ja eesmärgid selgelt välja toodud;
- finantskirja õpetamine ei ole süstemaatiline ega kogu õpilaste haridusteed läbiv;
- finantskirja teemale pühendatakse liiga vähe aega;
- vaid teemast huvitatud õpetajad leiavad võimalusi sisukamalt finantskirjaoskuse teemat selgitada;
- puuduvad kõikidele kättesaadavad finantskirjaoskuse teemalised tasemekoolitused;
- õppematerjal on raskesti leitav ja vananenud ning pole mõeldud koolitunni raames kasutamiseks;
- vähene tugi kodudest, õpilased ei aruta õpitud kodus, sest lapsevanematel on nõrk finantskirjaoskus.

Eelnevalt välja toodud puuduste kõrvaldamisele peab riik hakkama läbimõeldult lähenema ning tooma süstemaatilise finantskirja õpetamise lähemale nii lastele, noortele kui ka täiskasvanutele.

2. Abiturentide finantskirjaoskuse kujunemise empiiriline analüüs

2.1. Uurimisprotsessi ja valimi kirjeldus

Antud alapeatükis tutvustatakse lähemalt magistritöö meetodite valikut ning empiirilist uurimisprotsessi, põhjendatakse uurimismetoodikat ja kirjeldatakse valimit.

Autor jagas käesoleva magistritöö koostamise neljaks suuremaks etapiks, etapid on kirjeldatud Tabelis 2. Iga tegevuse juurde tegi autor ajakava, et töö koostamine oleks organiseeritum. Kõik teoreetilisi allikaid puudutavad etapid planeeriti 2021 oktoobrist kuni 2022 märts. Empiirilise osa koostas autor 2022 aasta kevadel.

Tabel 2 Magistritöö koostamise etapid

Etapp	Nimetus	Tegevus
1	Teoreetilise materjali analüüs ja süntees	Finantskirjaoskust puudutavate empiiriliste uuringutega tutvumine, analüüsimine ja süntees. oktoober 2021-märts 2022
2	Uurimismetoodika väljatöötamine	Kvantitatiivse uuringu küsimustiku ning kava koostamine. veebbruar -märts 2022
3	Empiirilise uuringu läbiviimine ja analüüs	Kvantitatiivse uuringu läbi viimine abiturentide seas ning tulemuste esmane analüüs. aprill 2022
4	Tulemuste tõlgendamine ja järelduste tegemine	Empiirilise uuringu tulemuste põhjalikum analüüs ning teoreetilise baasi põhjal järelduste tegemine. aprill-mai 2022

Allikas: autori koostatud

Kvantitatiivset uurimisstrateegiat kasutades selgitab autor välja abiturentide finantskirjaakse taseme ja uurib perekonna ning haridusasutuse rolli selles. Eesti Keele Instituudi (2022) järgi on abiturent gümnaasiumi või keskkooli lõpuklassi õpilane. Käesolevas töös on abituriendi all silmas peetud nii gümnaasiumi, keskkooli kui ka kutsekoolide (kutsekeskharidus) lõpetajaid. Autor valis uuringu sihtrühmaks abiturendid, kuna peale kooli lõpetamist on enamjaolt tegemist täiskasvanutega, kes alustavad oma iseseisvat elu ning on küsitluse läbiviimise ajaks läbinud enamiku kooli õppekavast. Uuringu valimi moodustavad abiturendid, kes elavad või on viimase 24 kuu jooksul elanud kodus/vanematega, kuna nendel noortel on vanemlik õpetus hiljutisem. Valimi suuruseks seadis autor 300 vastajat ning oli oluline, et vastajad jaguneks üle Eesti.

Enne standarditud küsitluse avalikustamist, testis töö autor küsimustiku oma tuttavate keskkooliõpilaste peal, et minimeerida vigu, mõõta aega küsimustiku täitmiseks ja testida küsimustest arusaamist. Peale testimist ilmnas, et mõned osalised said küsimustest erinevalt aru, seega lisas autor mõne küsimuse alla täpsema seletuse. Typeform.com veebilehel koostatud 24st küsimusest koosnevat struktureeritud ankeetküsimustikku (Lisa A) levitati vahemikus 31.03.2022-15.04.2022. Esialgselt planeeris autor saata küsimustikud eelnevalt välja valitud koolidesse üle Eesti, aga peale enam kui 20 koolile (direktor, õppealajuhataja) e-kirja saatmist ja vaid kahe vastuse saamist, mõistis autor, et nii ei ole võimalik saada soovitud valimit. Seejärel otsustas autor kasutada alternatiivi ning levitas küsimustiku nii majandusõpetajatele (läbi 176 e-kirja) kui ka läbi erinevate Facebooki gruppide, kuhu kuuluvad koolide õpetajad (abiõpetajate, asendusõpetajate sotsiaalmeedia grupid). Ankeetküsimustiku

koostamisel toetus autor teoreetilises osas välja toodud finantskirjaoskust mõjutavatele teguritele (Tabel 3, Lisa B).

Tabel 3 Küsimustiku teoreetiline taust

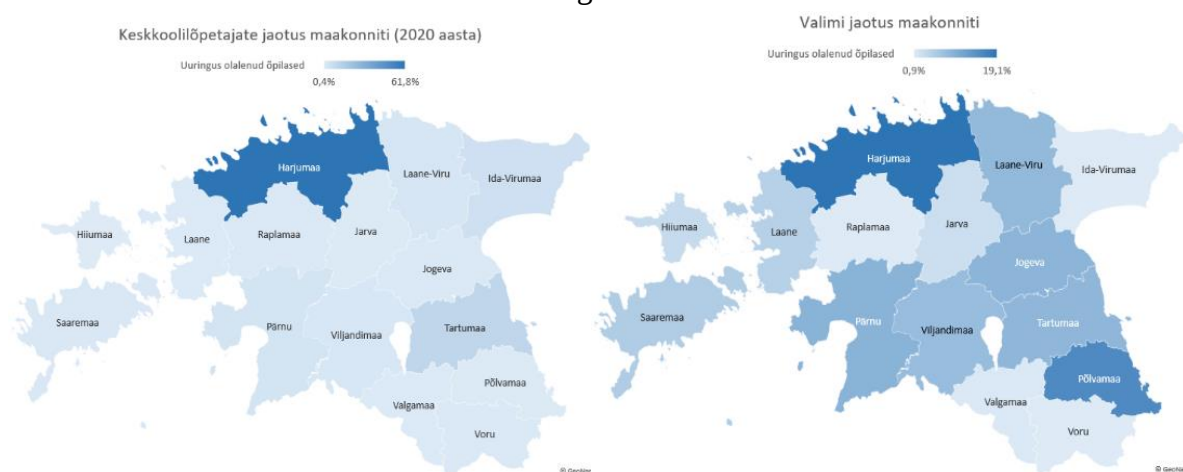
Komponent	Küsimus	Põhjus	Allikas
Sotsiaal-demograafilised tegurid	1., 2., 3.	Vastajate tausta kaardistamiseks, uurib autor vanust ja elukohta. Sugu võib mõjutada finantskirjaoskust (meeste finants-kirjaoskus on naiste omast kõrgem).	Akben-Selcuk, 2014; Bucher-Koenen et al., 2017; Clarke et al., 2005; Cupák et al., 2018; Hasler & Lusardi, 2017; Linciano et al., 2017; Moreno-Herrero et al., 2018
Peremudel ja vanemate haridustase	7., 8.	Üksikvanemate lastel võib olla nõrgem finantskirjaoskus. Kõrgharitud vanematel on tihti parema finantskirjaoskusega lapsed	Akben-Selcuk, 2014; Čumurović & Hyll, 2019; Oseifuah et al., 2018; Philippas & Avdoulas, 2019; Riitsalu & Pöder, 2016
Õdede ja vendade arv	9.	Paljulapselised perekonnad on suurema tõenäosusega halvema finantsseisuga	Alessie et al., 2011; Keister, 2003; Li & Wu, 2017
Raamatute arv kodus	10.	Mida rohkem raamatuid kodus, seda potentsiaalselt kõrgem finantskirjaoskus.	Evans et al., 2010; Riitsalu, 2020; Riitsalu & Pöder, 2016
Taskuraha saamine	11., 12.	Varajane rahaga kokkupuude ja taskuraha saamine suurendab tõenäosust paremaks finantskirjaoskuseks.	Brown et al., 2018; Hagedorn et al., 2012; Oseifuah et al., 2018; Totenhagen et al., 2015
Abiturendi töökogemus	13.	Töökogemus suurendab tõenäosust paremaks finantskirjaoskuseks.	Akben-Selcuk, 2014; Oseifuah et al., 2018; Philippas & Avdoulas, 2019; Worthington, 2006
Finantskirjaoskusteemadega kokkupuuted	14.	Mõistmaks õpilaste kokkupuudet finantskirjaoskuse teemadega.	Autori koostatud
Vanemate ettevõtlustaust	15.	Ettevõtjatest lapsevanematel on suurema tõenäosusega rahatargad lapsed.	Clarke et al., 2005; Čumurović & Hyll, 2019; Evans et al., 2010; Radianto et al., 2020; Worthington, 2006
Kodune eeskuju ja kokkupuude	16.	Kodus rahast rääkimine aitab kaasa paremale finantskirjaoskusele.	Riitsalu, 2020
Haridusasutus ja haridusasutuses kokkupuude	4., 5., 6., 17., 18.	Spetsiaalsed finantskirjaoskuse tunnid võivad avaldada finantskirjaoskusele positiivset mõju. Uuringu tulemusi on võimalik võrrelda PISA testiga.	Kaiser & Menkhoff, 2020; Miller et al., 2015; Riitsalu, 2020
Abiturendi enda tunnetus finantskirjaoskuse kohta	19.	Mõistmaks, kuidas hindab abiturent ise on finantskirjaoskust.	Autori koostatud
Finantskirjaoskuse baastest	20., 21., 22., 23., 24.	Selgitamaks välja abiturentide finantskirjaoskuse baastaset.	van Rooij et al., 2007

Kahe nädala jooksul külastas küsitlust 889 inimest, kellest 567 alustas ka küsitluse täitmist ning kellest 375 (66%) lõpetas selle. Keskmiselt kulub ühe küsitluse täitmiseks 8 minutit ja 55 sekundit (min. 2:47, max. 20:06). Küsitlusele andis personaalset tagasisidet 52 vastanut, millest paljud kiitsid kujundust, kuid üks 19 aastane Kuressaare naisterahvas lisas: „*Opin rahaasju praegu iseseisvalt ja otsin erinevaid videokursusi ning üritan investeerimismaailma mõista.*“. Samuti võttis autoriga ühendust mitmed õpetajad kes soovisid saada personaalset tagasisidet oma õpilaste tulemuste kohta, neid tulemusi jagas autor personaalselt e-kirja teel.

Küsitluse lõppedes koondas autor vastused kokku Excelisse ning paremaks andmeanalüüsiks andis vastustele numbrilise kuju (näites küsimuse juures „kas ja kui tihti oled arutlenud vanematega ...“ mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi - 1, 1-2 korda kuus - 2, 1 kord nädalas - 3, tihedamalt kui 1 kord nädalas -4). Seejärel analüüsis autor tulemusi Exceli ja IBM SPSS Statistics Viewer programmidega. Graafikuid ning joonised on loodud Canva.com leheküljel ning Excelis.

2.2. Küsitluse tulemused

Küsimustele laekus 375 vastust. Peale vastuste sorteerimist, moodustas valimi 324 õpilast, valimist välja jäänud õpilased olid kas ülikoolis või juba elasid oma leibkonnas, õpilaste vanus jäi sellisel juhul vanusesse 23+. Autor võrdles valimit Statistikaameti (2022b) 2020 aasta keskkoolilõpetanute andmetega (Joonis 7). Nii nagu Eestis oli 2021 aastal abituriente, on ka uuringule kõige enam vastanud Harjumaa, sh Tallinnast, uuringule laekus palju vastuseid ka Põlvamaalt, kus keskkoolilõpetajate osakaal ei ole väga kõrge, kuid õpetajad on entusiastlikud. Kõige vähem vastuseid laekus Võru-, Valga-, Ida-Viru- ja Raplamaalt. Autoril õnnestus valimisse saada vastanuid igast Eesti maakonnast.

Joonis 7 Abiturientide jaotus Eestis ja valimis

Allikas Autori koostatud Statistikaameti ja enda kogutud andmete põhjal

Valim (Tabel 4) koosneb sooliselt – 55% naissoost, 43% meessoost ning 2% ei soovinud oma sugu avaldada. Vanuseliselt oli kõige enam, 44%vastanutest, 18 aastat vana ning 32% 19 aastased. Kõige noorem vastaja oli 16 aastane ja vanem 25 (täiskasvanute keskkool). Elukohta poolest jagunesid vastajad 60 erinevasse valda või linna üle Eesti. Kõige enam vastuseid 75% laekus keskkoolist/gümnaasiumist, 18% kutsekoolis ning 7% täiskasvanute gümnaasiumist. 17% õpilast õpib majanduse/rahanduse/äri õppesuunal, 48% muul suunal ja 35% õpilasel puudub kindel suunitlus õppetöös. Elukorralduslikult elab 65% õpilast koos kahe vanemaga, 31% ühe lapsevanemaga ning 4% on hiljuti kolinud kodust välja. 37% vastanul on üks õde/vend ning 27% on kaks õde/venda, teistel on vahemikus 3-12 ning 12% vastanut on üksiklapsed. Taskuraha hakkasid 21% vastanuist saama 7 aastaselt, enne seitsmendat eluaastat hakkas taskuraha saama 13% õpilast ning 5% õpilastest pole kunagi taskuraha saanud. 46% vastanute emadest on kõrgharitud ja 27% isadest, 20% õpilastest on nii ema kui ka isa kõrgharitud. Põhiharidusega on 11% emadest ja 13% isadest, 2% õpilastest on nii ema kui isa põhiharidusega ning keskharidus on 41% emadel ja 40% isadel. Kõige rohkem neid õpilasi kellel on kodus 26-100 raamatut- 31%. 0-25 raamatut on kodus 21% õpilastest. Kodudes räägitakse rahast - 32% vastanuist kinnitas, et kodus räägitakse pidevalt rahast ja 12% kodudest ei räägita üldse rahast ja sellega seonduvatel teemadel üldse. 39% õpilast on õppinud rahateemasid spetsiaalses rahaga ümberkäimise tunnis ning 34% koolis mõne õppeaine osana. 27% õpilast ei ole koolis rahateemadel rääkinud.

Tabel 4 Valimi kirjeldus

Tunnus	Kirjeldus
Valim	324
Sugu	Naine (55%)/mees (43%)
Vanus	18,20 aastat
Elukoht	Tallinn
Õdede/vendade arv	1
Haridusasutus	Keskkool/gümnaasium
Klassi õppesuund	Ei õpi majandus/rahandus/äri suunal
Peremudel	Elab koos kahe vanemaga
Vanemate haridustase	Ema: kõrgharidus Isa: Keskharidus
Vanematega rahast rääkimine	Kodus räägitakse rahast
Raamatute arv kodus	26-100 raamatut
Taskuraha saamine	8 aastasena, vastavalt vajadusele
Finantskirjaoskuse omandamine kooli	Koolis õppinud finantskirjaoskust

Allikas: autori koostatud

Selleks, et selgitada välja, õpilase finantskirjaoskuse tase kasutas autor Zirnask (2021) välja toodud testi. Test põhineb van Rooij et al., (2007) Hollandis läbi viidud finantskirjaoskuste baastesti (edaspidi kasutab autor väljendit baastest) viiel küsimusel (õige vastus märgitud rohelisega):

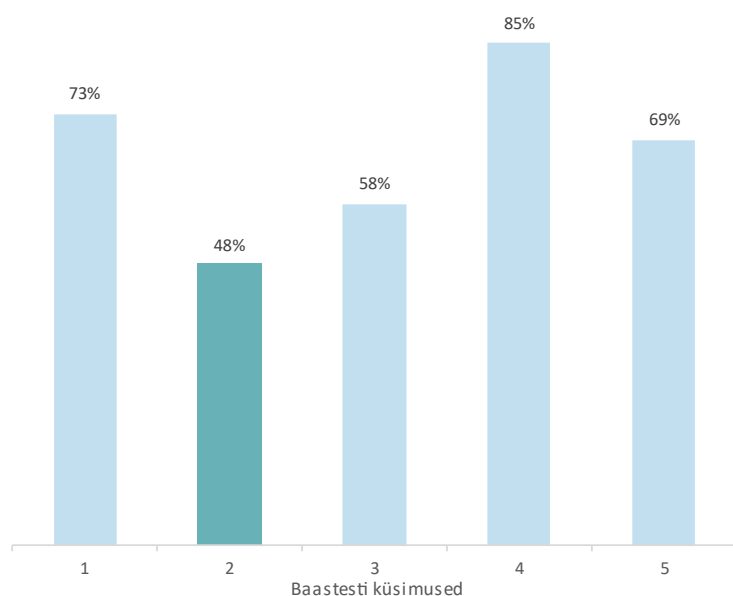
1. Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot ja hoiuse intressimäär on 2% aastas. Kui palju raha on teie säästukontol viie aasta pärast, kui te pole vahepeal sentigi välja võtnud?
a) rohkem kui 102 eurot b) täpselt 102 eurot c) vähem kui 102 eurot d) ei tea
2. Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot, hoiuse intressimäär on 20% aastas ja te ei võta välja ei põhisummat ega intresse. Kui suur summa oleks teie säästukontol viie aasta pärast?
a) rohkem kui 200 eurot b) täpselt 200 eurot c) vähem kui 200 eurot d) ei tea
3. Oletame, et teie säästuhoiuse intressimäär on 1% aastas ja inflatsioon on 2% aastas. Kui palju te saaksite sellel kontol oleva rahaga 1 aasta pärast osta? a) rohkem kui täna b) täpselt sama palju kui täna c) vähem kui täna d) ei tea
4. Oletame, et teie sõber sai täna päranduseks 10 000 eurot ja tema vend saab 10 000 eurot kolme aasta pärast. Kelle pärandus on suurem?
a) mu sõbra b) tema venna c) mõlema pärandus on sama suur d) ei tea
5. Oletame, et 2023. aastaks on teie sissetulek kahekordistunud ja kõigi kaupade hind samuti. Kui palju saate te 2023. aastal oma sissetuleku eest osta?
a) rohkem kui täna b) sama palju c) vähem kui täna d) ei tea

Tabel 5

Tunnus	vahemik	min	max	keskmine	Standard-hälve	dispersioon
Küsimus 1	1	0	1	,73	,445	,198
Küsimus 2	1	0	1	,48	,500	,250
Küsimus 3	1	0	1	,58	,495	,245
Küsimus 4	1	0	1	,85	,359	,129
Küsimus 5	1	0	1	,69	,465	,216
Baastesti läbimine	1	0	1	,24	,426	,182

Baastesti
kirjeldav
statistika

Baastesti kirjeldavat statistikat uurides, selgus, et küsimused olid õpilaste jaoks väga erineva raskusastmega (Joonis 8, Tabel 5, Lisa C), õigete vastuste vahemik oli olenevalt küsimusest 48% kuni 85%. Vastustest selgus, et oli mitmeid õpilasi, kes valis vastuse „ei tea“ ning üks lisas kommentaari: „*Ei viitsinud mõelda*“. Kõige rohkem vastati õigesti neljandale küsimusele (raha väärtus ajas) ning esimese ja viienda puhul, oli mõlemal õigesti vastanute protsent sarnane (73% ja 69%). Kõik viis baastesti küsimust, oskas õigesti vastata 77 õpilast, moodustades 24% valimist. Õpilasele, kes omab baasfinantskirjaoskust ja oskab teadmisi praktikas rakendada, ei valmista küsimustele vastamine raskust.

Joonis 8 Baastesti õigete vastuste osakaal küsimuste kaupa (autori koostatud)

Allikas: autori koostatud

Tabel 6 Baastesti küsimuste ja testi läbimise korrelatsioonanalüüs

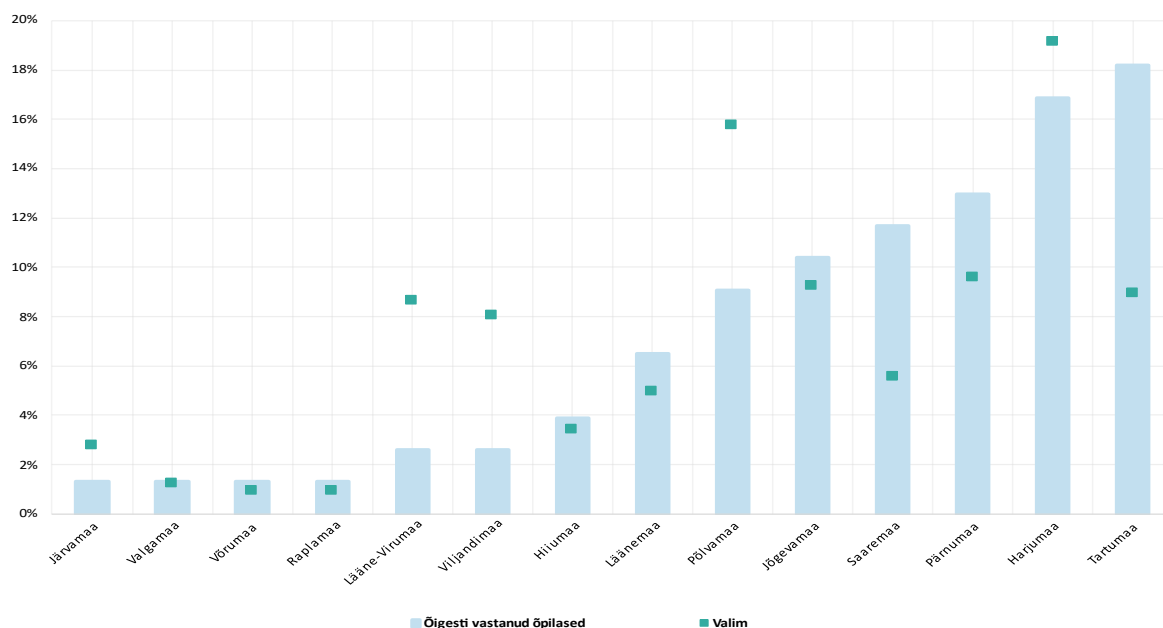
	Küsimus 1	Küsimus 2	Küsimus 3	Küsimus 4	Küsimus 5	Baastesti läbimine
Küsimus 1	1					
Küsimus 2	,414**	1				
Küsimus 3	,348**	,214**	1			
Küsimus 4	,285**	,178**	,336**	1		
Küsimus 5	,243**	,073	,335**	,326**	1	
Baastesti läbimine	,341**	,587**	,478**	,236**	,378**	1

** statistiliselt oluline nivool 0,01

Allikas: autori koostatud SPSS programmist kogutud andmetel

Korrelatsioonanalüüsist (Tabel 6), on näha, et seos küsimustele õigesti andmise vahel on tugev, välja arvatud viienda ja teise küsimuse vahel. Kõige tugevam seos on baastesti osas on esimese ja teise küsimuse vahel. Baastesti läbimise juures on olulisim seos teise küsimusega. Teine küsimus vastati õigesti vaid 48%, seega on tugev seos eeldatav, mida rohkem on õigeid vastuseid seda nõrgemaks läheb seos baastesti läbimise osas.

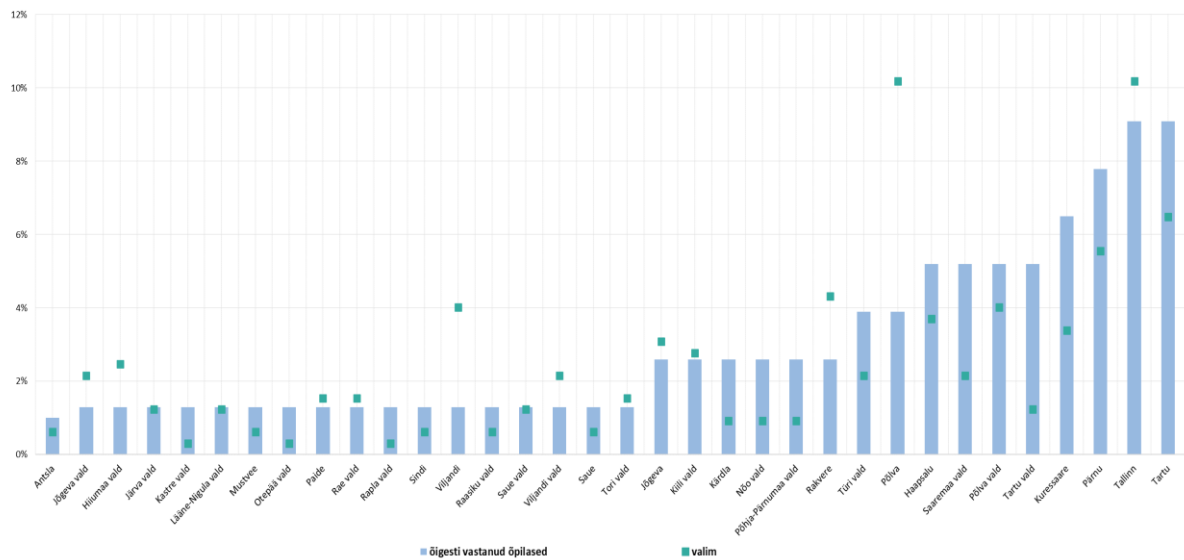
Maakonniti laekus kõige rohkem vastuseid Harjumaalt (19%), kuid kõige rohkem õigeid vastuseid esitati Tartumaalt (18%). Nii nagu Tartumaa, oli ka Pärnu-, Saare-, Jõgeva-, Lääne-, Hiiu-, Rapla-, Võru- ja Valgamaa osakaal õigetes vastustes protsentuaalselt suurem kui nende maakondade roll valimis (Joonis 9).

Joonis 9 Õigete vastuste jagunemine maakondade lõikes

Allikas: autori koostatud

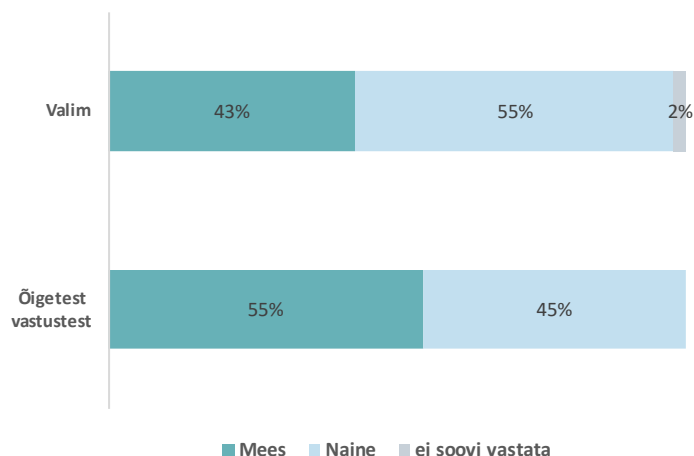
Linnade ja kohalike omavalituste lõikes laekus Tartu linnast enim õigeid vastuseid, moodustades 9% õigetest vastustest. Samal ajal moodustas Tartu linnast saabunud vastused vaid 6% valimist. Põlva linn, oli oma väiksuse kohta väga eeskujulik ning moodustas valimis üle 10% (33 vastust), samas õigete vastuste osakaal moodustas ca 4% (3 vastust) kõikidest õigetest vastustest. Õigete vastuste ja valimi suhtest on näha, et finantskirjaoskus jaotub Eestis ebaühtlaselt, suurem vastajate hulk ei tähenda suuremat õigete vastuste arvu.

Joonis 10 Õigete vastuste jagunemine linnade ja KOVde lõikes

Allikas: autori koostatud

Uuringud kinnitavad meeste kõrgemat finantskirjaoskust, näiteks Hasleri ja Lusardi (2017) 143 riigis läbi viidud finantskirjaoskuse uuring leidis, et meeste finantskirjaoskus oli peaaegu kõigis uuritud riikides kõrgem kui naiste oma. Autori poolt läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et finantskirjaoskus on kõrgem meesterahvaste seas, enam kui 55% kõigile viiele baastest küsimusele õigesti vastanutest olid meessoost. Valimi osakaalust moodustasid

Joonis 11 Meeste ja naiste osakaalud õigete vastuste ja valimi suhtes

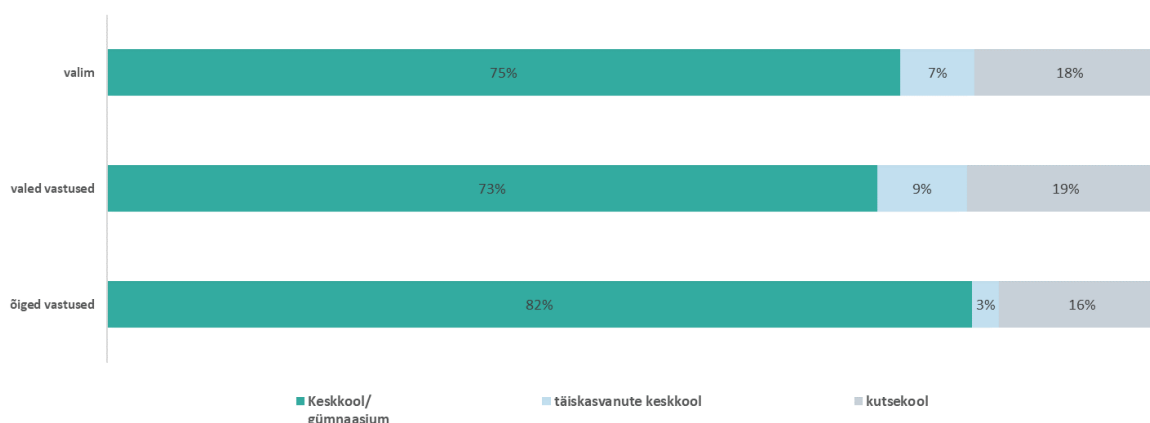
Allikas: autori koostatud

mehed 43%. (Joonis 11)

Haridusasutused jagunesid valimis:

- Keskkool/gümnaasium – 75%
- Täiskasvanute keskkool – 7%
- Kutsekool – 18%

Valimi jaotus haridusasutuste lõikes oli eeldatav, kuna Eestis on gümnaasiumid/keskkoolid populaarsemad kui kutsekoolid, samuti on finantsteemalisi tunde, mille õpetajatele saadeti küsitlus, rohkem gümnaasiumis/keskkoolis. Joonisel 12 on kujutatud baastesti vastuste jagunemist haridusasutuste lõikes, nagu ka valimis oli ka õigetes vastustes kõige suurem osakaal keskkoolist/gümnaasiumist (82%), kutsekoolide ja täiskasvanute keskkoolide õpilased olid valimis esindatud suurema osakaaluga kui seda ollakse õigetes vastustes. Analüüsides koolide õigete vastuste andmeid – 26% keskkooli/gümnaasiumi õpilastest andis baastestis õiged vastused ning 21% kutsekoolide õpilastest, samas jäi täiskasvanute keskkoolis vastanute arv alla 10%.

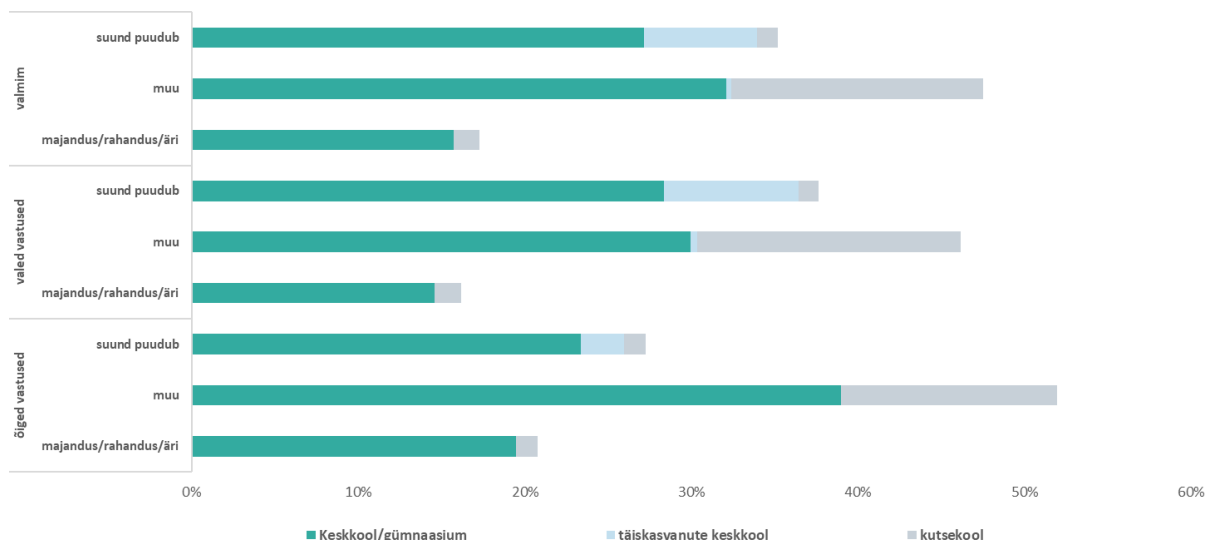

Joonis 12 Baastesti vastuste jagunemine haridusasutuste lõikes

Allikas: autori koostatud

Joonisel 13 on kujutatud haridusasutuste jagunemist õppesuundade ning ka õigete vastuste lõikes. Jooniselt on näha, et kõige enam oli esindatud muu õppesuunaga õpilasi (52%), enamik neist (39%) õpib keskkoolis/gümnaasiumis. Täiskasvanute keskkoolist ei olnud ühtegi õpilast kellel oleks valitud majanduse/rahanduse/äri suund, kutsekooli õpilastest oli sellelt õppesuunalt 1,5% vastanutest. 35% õpilastel puudus koolis õppesuund, õigetest vastustest moodustasid nad samas 27%, õppesuuna puudumisel võib olla finantskirjaoskusega negatiivne seos. Majanduse/rahanduse/äri õppesuuna esindajaid oli valimis vähe (17%), kuid nad moodustasid õigetest vastustest 21% ning muu õppesuuna õpilasi oli valimis 48%, ent õigetest

vastustest moodustas muu õppesuund 52%. võib järeldada, et koolis õppesuuna valmimisel võib olla positiivne seos finantskirjaoskusega, samas sõltub ka haridusasutusest, kas haridusasutusel on spetsiaalselt rahatarkust õpetavad tunnid tunniplaanis ette nähtud. Kutsekoolide õpilastest vastas valimist 84%, et õpib muul suunal. Õpilased võisid pidada oma õppesuunaks valitud kutset, mille nad omandavad koos keskkooliõppega.

Joonis 13 Baastesti vastuste jagunemine haridusasutuste õppesuundade ja haridusasutuste järgi

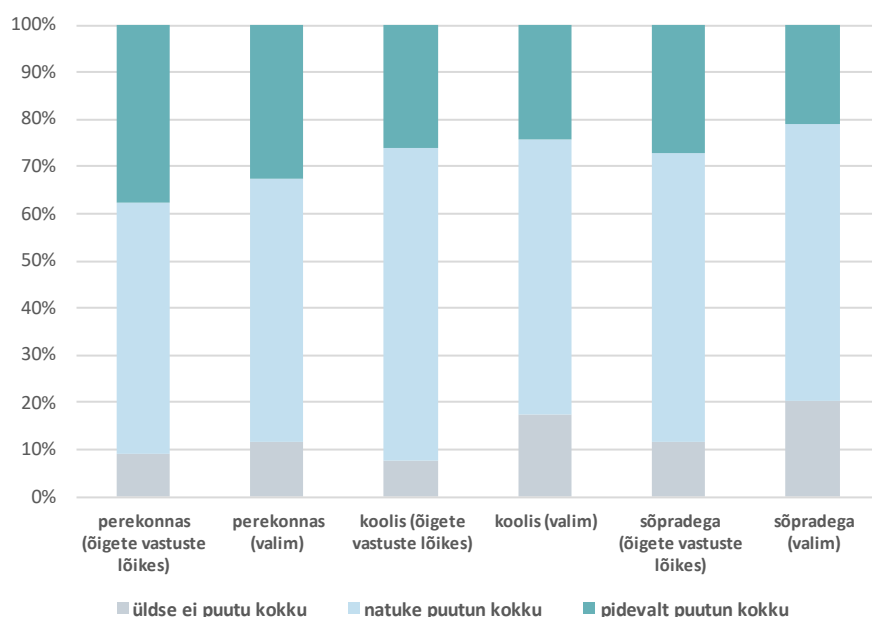
Allikas: autori koostatud

Teoreetilistest allikatest selgus, et olulisel kohal on ka rahast rääkimine (Akben-Selcuk, 2014; Clarke et al., 2005; Evans et al., 2010; Jorgensen et al., 2007; Moreno-Herrero et al., 2018). Autori poolt läbi viidud uuring kinnitas seda, kuna baastestis andsid õigeid vastuseid rohkem need õpilased, kes räägivad kodus rahast, käsitlevad koolis rahateemasid ning ka sõpradega arutletakse finants teemadel. Kõige suurem erinevus (ka keskmiste osas) tuli välja sõpradega rahatarkust teemadel vestlemisest. Võib järeldada, et rahast rääkimine parandab õpilaste finantskirjaoskust (Joonis 14).

Tabel 7 Õpilase finantskirjaoskuse teemadega kokku puutumine - statistilised näitajad

	Test sooritatud	N	Keskmine	Standardhälve	Keskvaartuse standardviga
Rahatarkust õppinud perekonnas	Jah	77	2,29	,625	,071
	Ei	247	2,18	,634	,040
Rahatarkust õppinud koolis	Jah	77	2,18	,556	,063
	Ei	247	2,04	,665	,042
Rahatarkust õppinud sõpradega	Jah	77	2,16	,608	,069
	Ei	247	1,96	,649	,041

Allikas: autori koostatud

Joonis 14 Õpilase finantskirjaoskuse teemadega kokku puutumine

Allikas: autori koostatud

Tabelis 8 välja toodud korrelatsioon on näha, et valimis esindatud õpilaste vahel oli positiivne seos ettevõtjatest vanemate ja kodus rahateemadel rääkimise osas. Samuti selgus analüüsist, et need pered kus kodus rahast räägiti olid positiivses seoses kõikide küsimustikus välja toodud teemadega (kogumine konkreetse ostu jaoks, pere-eelarve, sinu säästmis otsused, sinu kulutamisotsused). Tugevat seost on märgata teemades kogumine konkreetse asja jaoks ja õpilase säästmisotsused, samuti õpilase kulutamis- ja säästmisotsustest.

Tabel 8 Korrelatsioonanalüüs perekonnas rahateemal arutamisest

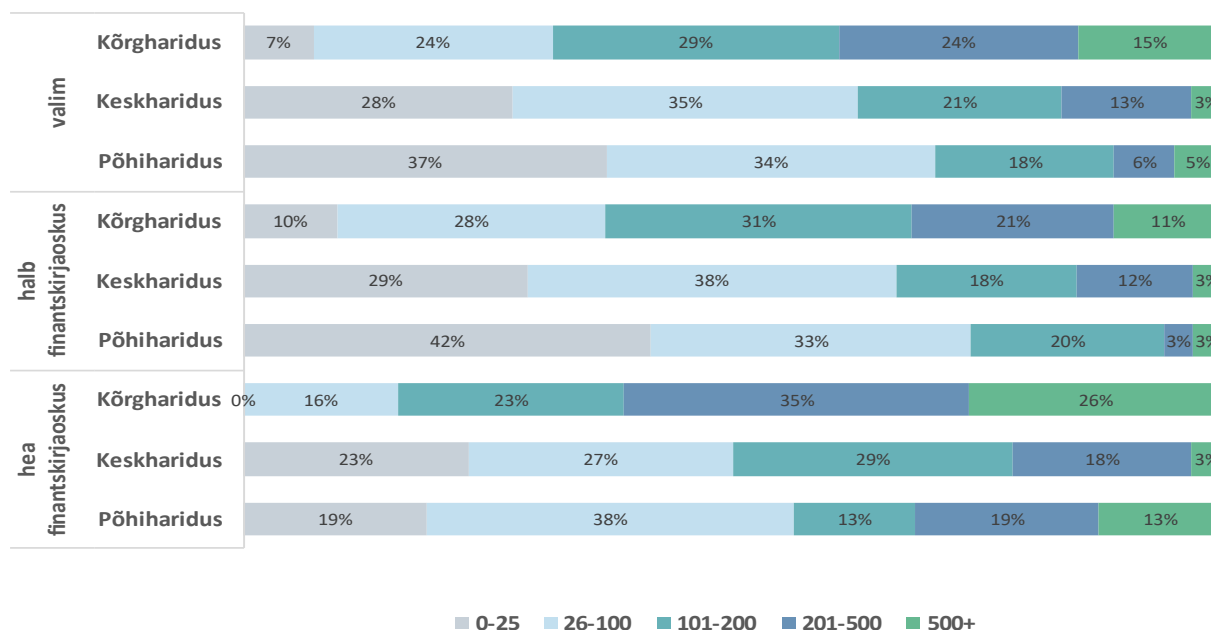
	Kas vanemad on ettevõtjad?	Rahateemal arutlemine perekonnas	Rääkimine-kogumine konkreetse ostu jaoks	Rääkimine-pere-eelarve	Rääkimine-sinu säästmis-otsused	Rääkimine-sinu kulutamis-otsused
Kas vanemad on ettevõtjad?	1					
Rahateemal arutlemine perekonnas	,152**	1				
Rääkimine-kogumine konkreetse ostu jaoks	,043	,343**	1			
Rääkimine- pere-eelarve	-,073	,259**	,435**	1		
Rääkimine- sinu säästmisotsused	,040	,291**	,538**	,448*	1	
Rääkimine-sinu kulutamisotsused	,067	,212**	,449**	,412**	,680**	1

** statistiliselt oluline nivool 0,01

Allikas: autori koostatud

Finantskirjaoskus ja raamatute arv kodus käib käsikäes, nagu leidis ka Evans et al. (2010). 58% baastestis valesti vastanutel oli kodus alla 100 raamatu, samas õigesti vastanutel oli alla 100 raamatu kodus 35% vastanuist. Joonisel 15 on autor illustreerinud õpilase kodus leiduvate raamatute arvu ja tema vanema(te) haridustaset. Nii nende õpilaste, kes vastasid testis õigesti, kui nende, kes ei vastanud, kodudes on rohkem raamatuid, eeldusel, et vanemad on kõrgharitud. Samuti on näha et õigesti vastanud õpilased, kelle vanem(atel) on põhiharidus, on kodus rohkem raamatuid kui nende õpilaste, kes ei ole vastanud testis õigesti.

Uuringutulemustest võib järeldada, et kõrgemalt haritud vanematel on kodus rohkem raamatuid ning mida rohkem on kodus raamatuid seda parem on õpilase finantskirjaoskus. Samuti tõestas uuring, et kõikidest õigesti vastanutest 45% oli vähemalt üks vanem kõrgharitud 43% vähemalt üks keskharidusega ning 12% oli üks või mõlemad vanemad põhiharidusega. On selge, et perekond, kus haridust väärtustatakse kõrgemalt, omab rohkem raamatuid. Autori koostatud uuring uuris raamatute arvu, mitte õpilaste lugemust. Autor on arvamisel, et aasta aastalt läheb raamatute ja finantskirjaoskuse ja ka kõrgkoolide lõpetamise suhe nõrgemaks, seda nii audio- kui ka e-raamatute turule tuleku tõttu, juba aastal 2018 o luges iga 10. lugeja e-raamatut (*Kes Kardab E-Raamatut?* | *Statistikaamet*, n.d.) ning aja möödudes muutuvad nii audio kui ka e-raamatud populaarsemaks.

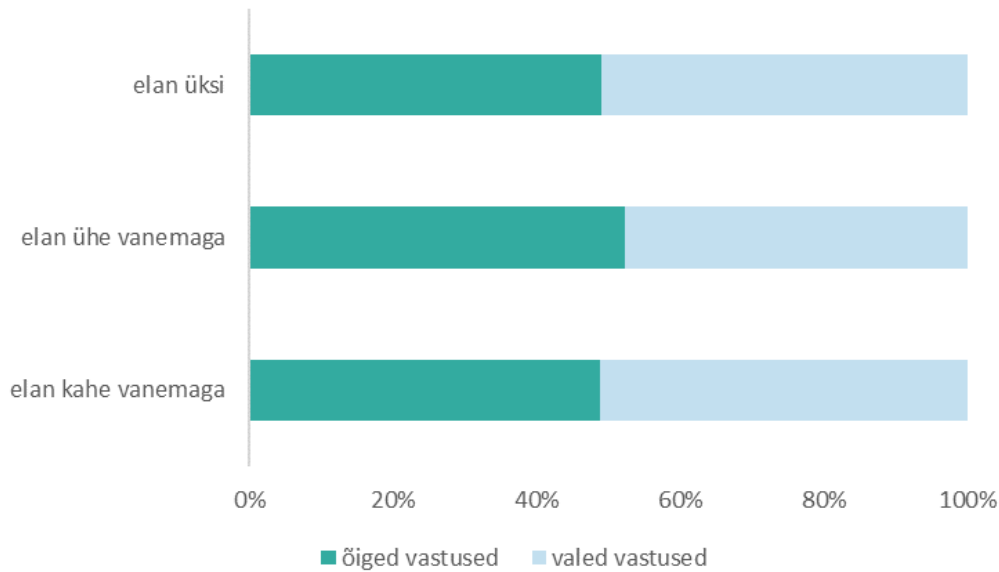
Joonis 15 Raamatute arv kodudes vanemate haridustasemete ja õpilaste baastesti

Allikas: autori koostatud

Eelnevatest uuringutest selgus, et vanemate ettevõtlikus võib mõjuda õpilase finantskäitumisele positiivselt. (Ćumurović & Hyll, 2019). Õpilaste seas läbi viidud uuringus selgus, et 36% baastestile õigesti vastanutest omavad ettevõtjatest vanemaid, samas 30% ettevõtjate lapsi ei läbinud testi positiivse tulemusega. Uuringuga ei saa väita, et ettevõtlusel on positiivne mõju finantskirjaoskusele, kuid samuti ei tuvastatud negatiivset mõju.

Samuti ei leidnud autor seost taskuraha saamise ja finantskirjaoskuse vahelt. Uuringus selgus, et kuigi finantskirjaoskus oli parem neil õpilastel, kes saavad taskuraha ning kes hakkasid seda saama nooremas eas, kuid vahe oli statistiliselt ebaoluline ning selle põhjal ei ole võimalik teha järeldusi.

Varasematest uuringutest on selgunud, et üksikvanemaga kasvamine võib mõjuda negatiivselt nooruki finantskirjaoskusele (Williams, 2010; Worthington, 2006). Autori poolt 324 õpilase seas läbi viidud uuringus selgus, et õigeid vastuseid andsid rohkem üksikvanemate lapsed (suhtarvuna) (Joonis16). Oluliseks võib pidada seda, et 58% ühe vanemaga kasvavatest õpilastest on emal kõrgharidus, samuti on 62% neist kodus üle 100 raamatu sealhulgas 19% kellel kodus üle 500 raamatu. 88% noortest räägib rohkemal või vähemal määral kodus rahast ning 96% üksikvanemaga kasvanud noortest on käinud tööl. Uuringu tulemustest võib järeldada, et juhul kui lapsevanem räägib kodus rahast, on kõrgharitud, nooruk omab töökogemust ning kodus on palju raamatuid, siis üksikvanemaks olemisese seos nooruki finantskirjaoskusega ei ole negatiivne. Eesti vabariigis on selline uuringu tulemus ka eeldatav kuna Statistikaameti(2022) andmetel on Eestis enamik üksikvanemad just üksikemad ja samas näiteks 2021 aastal lõpetas kraadiõppe 3651 (38%) meest ja 5967 (62%) naist. Eestis oli 2020. aastal kõrgharidus 55%-l 25–34-aastastest naistest ja 33%-l meestest (OECD, 2021), arvestades Eestis üksikvanemate hulka ning kõrghariduse soolist jagunemist, siis tõenäoliselt kasvatab ühe vanemaga peres last kõrgharitud ema.

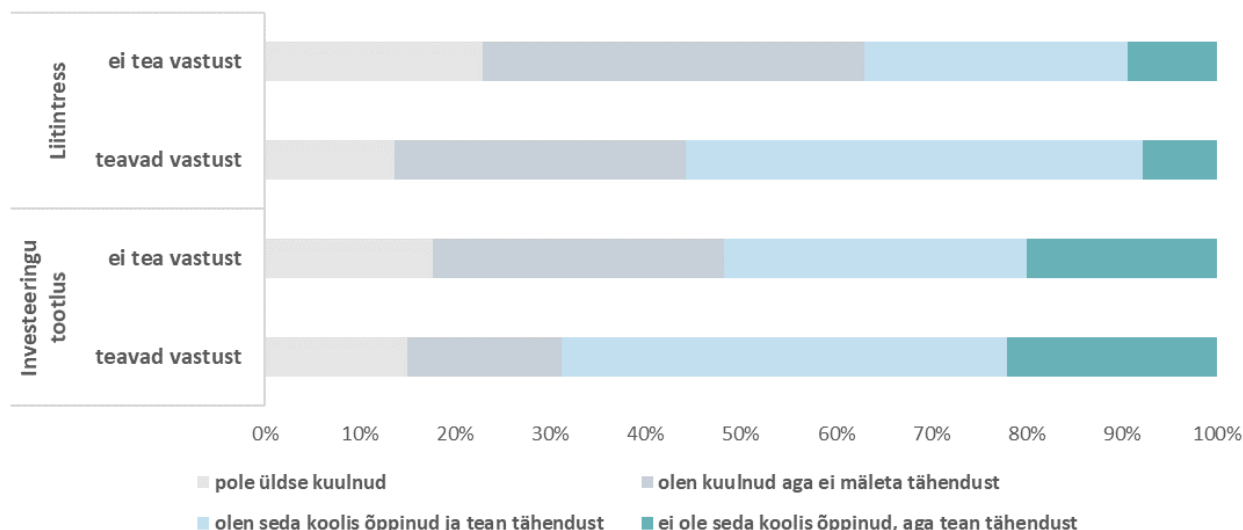
Joonis 16 Baastesti vastuste jagunemine peremudelite lõikes

Allikas: autori koostatud

OECD poolt 2018 aastal tellitud PISA testis küsiti erinevaid finantsalaseid termineid ja nendega kokkupuudet koolitundides (Riitsalu, 2020). Autori poolt koostatud uuringusse oli lisatud sama küsimus (Lisa D), kuid lisatud oli võimalus, et õpilane pole seda terminit küll õppinud, kuid teab siiski selle tähendust. Nii nende õpilaste seas, kelle baastest oli sooritatud positiivsele tulemusele, kui ka need, kelle test ei olnud positiivse tulemusega, valmistasid enim raskusi terminid:

- ostuoptsioon;
- krediidiriski vahetustehing;
- kulum;
- vahekurss.

Lisaks valmistas vale(sid)vastus(eid) andnud õpilastele raskusi terminid liitintress ja hajutamine. Baastestis anti kõige rohkem valesid teisele küsimusele (48% õiged vastused; Joonis 8). Töö autor soovis mõista kuidas hindasid teisele küsimusele õigesti ja valesti vastanud õpilased oma teadmisi liitintressist ja investeringu tootlikkusest, kuna need terminid on seotud teise küsimusega (Joonis 17). Selgus, et vastanud õpilased ei tunne neid termineid. Liitintressi puhul väitis 63% vastanutest „pole kuulnud“ ja „olen kuulnud aga ei mäleta tähendust“, investeringu tootluse puhul oli termini mittetundmise tase 48%. Mõlema termini puhul võib järeldada, et õpilased on koolis seda õppinud, kuid alati ei väljendu teoreetiliste teadmiste omamine praktikas.

Joonis 17 Terminite liitintress ja investeeringu tootlus tundmine teisele küsimusele vastanute seas

Allikas: autori koostatud

Tabel 9 Korrelatsioonianalüüs

	Test_soorit	Sugu	Raamatut_e_arv_kodus	rahatarkus_t_õppinud_spradega	arutanud_Majanduse_või_rahandusega_seotud	Koolis_spetsiaalses_õppeaines	Pole_koolis_rahateematapuudutanud	Intressimakse	Liitintress	Osakudaktiivid	Investeeringutootlus	Dividendid	Hajutamine	Eelarve	Keskpank	Kuidas_hindad_oma_finantskirjaoskustaset
Test_soorit	1															
Pearson																
Correlation																
Sig. (2-tailed)																
N	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324	324

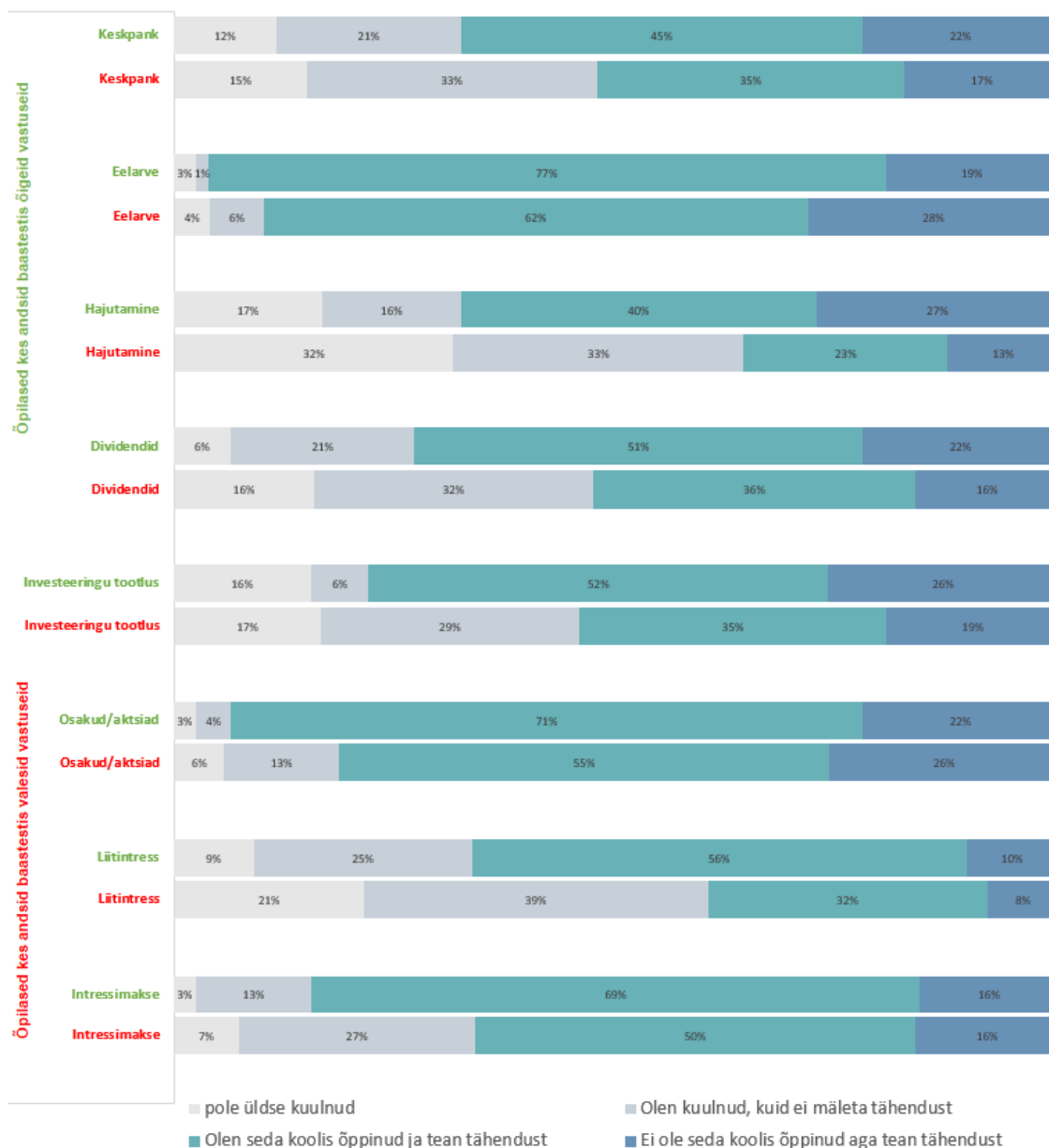
** statistiliselt oluline nivool 0,01 * statistiliselt oluline nivool 0,05

Allikas: autori koostatud SPSS programmis

Korrelatsioonanalüüs (Lisa E) viitas, et testi sooritusel on positiivne seos raamatute arvuga kodus, finantskirjaoskusest rääkimisel sõpradega, perekonnaga majanduse ja rahanduse teemadel vestlemisel ning koolis rahatarkuse teemalise aine läbimisel. Autor tõi Tabelis 9 välja need tegurid, millel oli olulisus statistiliselt oluline baastesti sooritamise mõistes. Selgus, et need õpilased kes hindavad oma finantskirjaoskust kõrgemalt sooritavad ka testi suurema tõenäosusega positiivsele tulemusele. Analüüs näitas, et õpilase sool võib olla negatiivne seos baastesti läbimisega, naissoost osalejaid oli küsitluses rohkem, kuid mehed läbisid suurema tõenäosusega baastesti. Koolis rahandusteemaliste tundide puudumisel on negatiivse seos finantskirjaoskuse baastestiga. Samuti selgus, et õpilaste sõnade intressimakse, liitintress, osakud/aktiivid, investeeringu tootlus, dividendid, hajutamine, eelarve ja keskpank tähenduse mitte tundmisel on negatiivne seos baastesti sooritamisega. Samuti omab positiivset seost

õpilaste endasse usk, kuna need noored, kes uskusid oma heasse finantskirjaoskustasemesse sooritasid testi suurema tõenäosusega (testi mitte läbinud keskmine: 5,1 punkti; testi läbinud noore keskmine 5,9 punkti). Teised uuritud valdkonnad ei omanud suurt statistilist tähtsust.

Erinevate finantsteemaliste terminite tundmist, mida korrelatsioonanalüüs ka välja tõi, võrdles autor ka täpsemalt (Joonis 18). 8 erineva finantstermini lõikes on selgelt näha, et need õpilased kes sooritasid baastesti on teadlikud ka erinevatest terminitest. Baastesti küsimused olid seotud teadmistega intressist, liitintressist ja ka investeringute tootlusest, seega on mõisteta, et need õpilased kes termineid ei tunne, ei pruugi vastata ka õigesti küsimusele, mis eeldab mõiste sisulist tundmist.

Joonis 18 Korrelatsioonanalüüsis välja toodud terminite tundmise võrdlus

Allikas: autori koostatud

Küsitluse tulemustest selgus, et finantskirjaõppimisel koolis on õpilaste teoreetilisele finantsbaasiga suurem seos kui perekonnal. Siiski, nagu on näidanud uuringud, ei ole teooria ja praktika alati käsikäes, see, et noor omab häid teoreetilisi teadmisi, ei tähenda, et ta neid praktikas oskab rakendada. Magistritöö valmimise ajal avalikustatud uuringust selgub, et kuigi Eesti lapsed saavad häid kohti PISA testidel ja nende finantskirjaoskusel on väga hea teoreetiline tase, siis siiski finantskäitumises see ei peegelda (Cannistrà et al., 2022). Käesolevas töös läbi viidud uuringust selgus, et praktilistele ülesannetele oskas õige vastuse anda vaid 24% õpilastest, seega puudus 76% õpilastest baasfinantskirjaoskus. Uuringu tulemus oli autori jaoks ootamatu, kuna Eesti laste heast finantskirjaoskusest on räägitud mitmeid aastaid. Tulemustest võib järeldada, et õpilased ei oska kasutada teooriad praktikas ning, et selgeks õpitud terminite sisust ei saada korrektselt aru. Perekonnas, kus rahast ja rahateemadel räägitakse, andsid õpilased rohkem õigeid vastuseid baastestis. Samuti näitas korrelatsioonanalüüs, et pered, kus rahast räägitakse, teevad seda kõigis neljas välja toodud valdkonnas. Raamatute omamine ja vanemate haridus on olid eelnevate uuringute järgi olulised finantskirjaoskuse kujunemise juures. Autori poolt läbi viidud küsitlus tõestas samuti, et baastesti sooritasid enam need õpilased, kelle kodus oli rohkem raamatuid, ent tulevikus ei võib see näitaja olla ebaoluline e- ning audioraamatute populaarsuse tõusu tõttu.

Uuringust ei selgu õpilaste finantskäitumine, uuring keskendus finantskirjaoskuse teadmistele ning teadmiste päritolule. Baastestile õiged vastused andnud õpilased saavad enamuse oma teadmistest just koolist. Uuringust selgus, et erinevalt varasematest uuringutest, oli just üksikvanemate lastel parem finantskirjaoskus. Autor ei uurinud, kas õpilane elab ema või isaga ja kuna paljud õpilased, kes väitsid, et elavad ühe vanemaga märkisid mõlema vanema hariduse, siis ei pole võimalik analüüsida, kas üksikemade kõrgem haritustase mängib uuringu tulemuses rolli.

Uuringu eesmärgiks oli selgitada välja perekonna ning haridusasutuse olulisus abiturientide finantskirjaoskuse kujunemisel. Uuringust selgus, et teoreetiliste teadmiste osas on haridusasutusel oluline roll, perekondlike tegurite ja baaskirjaoskuse vaheline seos oli nõrgem kui seda on haridusasutuse ja baastesti vastuste juures. Autor on arvamusel, et parima tulemuse saavutamiseks võiks perekond toetada koolis omandatud teoreetilisi teadmisi läbi perekondlike praktiliste ülesannete. Selleks, et noorel kujuneks hea finantskirjaoskus tuleb pöörata tähelepanu kõikidele selle komponentidele ja elementidele, kuna nad mõjutavad üksteist – praktika ja teooria peavad käima käsikäes.

Selleks, et tõsta Eesti noorte finantskirjaoskuse taset soovitab autor:

haridusasutustele:

- tuua õppekavasse spetsiaalsed raha teemalised tunnid;
- viia läbi suuremas mahus praktilisi ülesandeid, et luua teoreetilised teadmiste ja praktiliste ülesannete vahel seosed;
- viia läbi koolitus lapsevanematele, et noortele tundides õpetatud saaks perekonnas ka eeskujuna näidatud.

perekondadele:

- kaasata noori perekonna rahaasjadesse;
- arutleda noorega perekondliku finantsseisu üle, seda ka majanduslikult raskes olukorras;
- lugeda kodus raamatuid ja näidata noorele eeskujut, kuna see õpetab käitumusliku poolt enim.

Uuringust ei selgunud abituriendi finantskäitumine vaid teoreetiline baastase.

Edaspidistes uuringutes tasuks tähelepanu pöörata ka käitumisalaste ja teoreetiliste küsimuste kombineerimisse, et mõista, kas abiturient käitub oma teadmiste järgi, samuti soovitab autor edaspidistes uuringutesse kaasata õpilase perekonna, et analüüsida perekondliku käitumismustri seoseid abituriendi käitumise ja teadmistega.

Kokkuvõte

Käesoleva magistr töö eesmärk oli välja selgitada perekonna ning haridusasutuse olulisus abiturientide finantskirjaoskuse kujunemisel.

Eesti laste väga head teoreetilist finantskirjaoskust kinnitavad 15- aastaste õpilaste seas läbi viidud PISA testid. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020; Riitsalu, 2014). Vaatamata Eesti laste väga hea teoreetilisele tasemele, ei peegelda see finantskäitumises (Cannistrà et al., 2022). Autor soovis, aga mõista, kust tulevad õpilaste head teadmised, kas haridusasutusest või perekonnast.

Uurimiseesmärgi täitmiseks seadsin kuus uurimisülesannet:

- selgitada finantskirjaoskuse mõistet
- anda ülevaade finantskirjaoskuse komponentidest ja nende vahelistest seostest;
- anda ülevaade finantskirjaoskuse kujunemisest perekonnas;
- uurida finantskirjaoskust kujundavaid tegureid ühiskonnas ja haridusasutuses;
- koostada ja viia läbi kvantitatiivne uuring abiturientide seas;

- empiirilisel hinnata abiturientide finantskirjaoskust selgitavaid tegureid, fookusega perekonna ja haridusasutuse rollil.

Püstitatud uurimisülesannete teostamiseks analüüsisin varasemaid uuringuid ning viisin läbi küsitluse kasutades struktureeritud küsitlust. Küsitlusele vastas 375 õpilast, kellest valimi moodustas 324. andmete analüüsiks kasutasin korrelatsiooni ja keskmiste võrdlust ning seejärel sünteesisin saadud tulemused teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtadega.

Esimese ja teise ülesande lahendamiseks tuli mõtestada lahti finantskirjaoskuse mõiste. Tuginedes varasematele definitsioonidele ja teoreetilistele seisukohtadele selgus, et finantskirjaoskus on mitmeti mõistetav, ühtset definitsiooni ei ole, kuid on olemas sarnane arusaam. Ühelt poolt on tegemist nelja erineva komponendiga (käitumine, teadmised, oskused, hoiakud), kuid teisalt jälle 6 erineva elemendiga. Kontseptuaalne mudel näitas, et iga komponent sisaldab endas kuute erinevat elementi. Hea finantskirjaoskusega inimene rakendab õpitud teadmisi ka elulistes situatsioonides ja mõistab sedasorti käitumise vajalikust. Autor tõlgendas, et finantskirjaoskus on mikro- ja makromajanduslik teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise kombinatsioon, mis on vajalik arukate finantsotsuste tegemiseks ja selle kaudu individuaalse ning perekondliku rahalise heaolu saavutamiseks.

Kolmandas ja neljandas ülesandes töötasin läbi varasemad uuringud ning selgitasin välja erinevaid sotsiaal-demograafilisi, ühiskondlike ja haridusalaseid tegureid, millel võiks olla positiivne või negatiivne mõju finantskirjaoskusele. Uuringutest selgus, et perekond on laste olulisim sotsialiseerimisüksus rahaasjade tundmaõppimisel, neilt õpitakse kuidas rahaga ümber käia. (Danes & Haberman, 2007; Nidar & Bestari, 2012; Oseifuah et al., 2018). Mõistsin, et on mitmeid erinevaid sotsiaal-demograafilisi, ühiskondlike haridusalaseid tegureid nagu näiteks:

- sugu;
- vanematega haridustase ja nendega rahaasjade arutamine;
- taskuraha saamine;
- ühe vanemaga kasvamine;
- raamatute arv kodus;
- ettevõtjatest vanemad;
- töökogemus;
- õdede vendade arv;
- finantskirjaoskusalaste tunnid koolis ja klassi õppesuund

Kõikidel nendel teguritel võib olla seos finantskirjaoskusega ja mõnel juhul on seos ka teguritel üksteisega, näiteks on haritud vanematega noorel kodus rohkem raamatuid. Selleks, et noorel tekiks hea finantskirjaoskus peab ta seda õppima. Paljud lapsed õpivad seda vanematega, kuid ka paljudes koolides on spetsiaalsed sellekohased tunnid ning samuti on põimitud finantskirjaõpe teiste ainete õppekavadesse.

Kuuenda uurimisülesande jaoks koostas Typeform.com lehel 24st küsimusest koosneva struktureeritud küsimustiku, milles uurisin abituriendi erinevaid sotsiaal-demograafilisi, ühiskondlike haridusalaseid tegureid ning viisin läbi viiest küsimusest koosnenud finantskirjaoskuse baastesti. Eeldasin, toetudes PISA testidele, et õpilased sooritavad baastesti ilma suuremate probleemideta, siiski selgus, et 76% vastanutest ei osanud kõigile viiele küsimusele õiget vastust anda. Kõige keerulisemaks osutus teine küsimus:

- Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot, hoiuse intressimäär on 20% aastas ja te ei võta välja ei põhisummat ega intresse. Kui suur summa oleks teie säästukontol viie aasta pärast? a) **rohkem kui 200 eurot** b) täpselt 200 eurot c) vähem kui 200 eurot d) ei tea

Selgus, et küsimusele valesti vastanud õpilased ei tunne neid termineid liitintress ja investeeringu tootlus. Mõlema termini puhul märkasin, et õpilased on koolis seda õppinud, kuid alati ei väljendu teoreetiliste teadmiste omamine praktikas.

Uuringu eesmärgiks soovisin välja selgitada perekonna ning haridusasutuse olulisus abiturientide finantskirjaoskuse kujunemisel. Vastuseid analüüsides, jõudsin järeldusele, et teoreetiliste teadmiste osas on haridusasutusel oluline roll. Perekondlike tegurite ja baaskirjaoskuse vaheline seos oli nõrgem kui haridusasutuse oma.

Magistritöö eesmärk sai täidetud ning uurimisülesanded sooritatud. Käesoleva töö tulemusi on võimalik kasutada finantskirjaoskuse edaspidiseks arendamiseks, uurides täpsemalt noorte finantskäitumist ja minnes sügavamale sisse perekonna käitumismustritesse. Olen arvamusel, et lähenedes finantskirjaoskuse õpetamisele tiheda haridusasutuse ja perekonna koostööga, on mõju teoreetilisele ja ka käitumuslikule poolele suurem.

Viidatud allikad

1. Aedma, K. (2017, December 21). Naisinvestor Kristi Saare: väga paljude inimeste kogemus rahaga piirdub koduste stamplausetega nagu “raha ei ole” või “raha ei kasva puu otsas” . *Delfi*. <https://naistekas.delfi.ee/artikkel/80547822/naisinvestor-kristi-saare-vaga-paljude-inimeste-kogemus-rahaga-piirdub-koduste-stamplausetega-nagu-raha-ei-ole-voi-raha-ei-kasva-puu-otsas>
2. Akben-Selcuk, E. (2014). *Financial literacy among Turkish college students: the role of formal education, learning approaches, and parental teaching*. <https://doi.org/10.2466/31.11.PR0.115c18z3>
3. Albert, M. (2021). *Finantskirjaoskus sportlaste seas ja spordispetsiifilise finantsnõustamise teenuse vajalikkus Eestis*. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/72345>
4. Alessie, R. J., van Rooij, M., & Lusardi, A. (2011). Financial literacy, retirement preparation and pension expectations in the Netherlands . *NBER WORKING PAPER SERIES*. <http://www.nber.org/papers/w17109>
5. Allgood, S. A., & Walstad, W. (2012). The Effects of Perceived and Actual Financial Literacy on Financial Behaviors. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.2191606>
6. Arrondel, L. ; Debbich, M. ; & Savignac, F. (2013). Financial Literacy and Financial Planning in France. *Numeracy*, 6(2). <https://doi.org/10.5038/1936-4660.6.2.8>
7. Atkinson, A., Mckay, S., Kempson, E., & Collard, S. (2006). *Levels of Financial Capability in the UK: Results of a baseline survey*. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr47b.pdf>
8. Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2011). *Assessing financial literacy in 12 countries an OECD pilot exercise*.
9. Atkinson, A., & Messy, F.-A. (2012). Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study Flore-Anne Messy. *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15*. <https://doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en>
10. Brown, M., Henchoz, C., & Spycher, T. (2018). Culture and financial literacy: Evidence from a within-country language border. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 150, 62–85. <https://doi.org/10.1016/J.JEBO.2018.03.011>
11. Bucher-Koenen, T., Lusardi, A., Alessie, R., & van Rooij, M. (2017). How Financially Literate Are Women? An Overview and New Insights. *Journal of Consumer Affairs*, 51(2), 255–283. <https://doi.org/10.1111/JOCA.12121>

12. Cannistrà, M., Agasisti, T., Amagir, A., Poder, K., Holz, O., Vartiak, L., & de Witte, K. (2022). A comparative analysis of financial literacy levels and initiatives among students in five European countries: *Https://Doi-Org.Ezproxy.Utlib.Ut.Ee/10.1177/17454999211066183, 0(0)*, 1–35. <https://doi.org/10.1177/17454999211066183>
13. Capuano, A., & Ramsay, I. (2011). What Causes Suboptimal Financial Behaviour? An Exploration of Financial Literacy, Social Influences and Behavioural Economics. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.1793502>
14. Caroline, A., Potrich, G., Mendes Vieira, K., & Mendes-Da-Silva, W. (2015). Development of a financial literacy model for university students. *Management Research Review*. <https://doi.org/10.1108/MRR-06-2014-0143>
15. Civitta Eesti AS. (2020). *Lõpuaruanne Finantskirjaoskuse kujundamise võimaluste analüüsi Eesti üldharidus-ja kutsekoolides*. https://www.rahandusministeerium.ee/system/files_force/document_files/finantskirjaoskuse_kujundamise_voimaluste_analuus_lopparuanne_0.pdf?download=1
16. Clarke, M. C., Heaton, M. B., Israelsen, C. L., & Eggett, D. L. (2005). The Acquisition of Family Financial Roles and Responsibilities. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 33(4), 321–340. <https://doi.org/10.1177/1077727X04274117>
17. Čumurović, A., & Hyll, W. (2019). Financial Literacy and Self-Employment. *Journal of Consumer Affairs*, 53(2), 455–487. <https://doi.org/10.1111/JOCA.12198>
18. Cupák, A., Fessler, P., Schneebaum, A., & Silgoner, M. (2018). Decomposing gender gaps in financial literacy: New international evidence. *Economics Letters*, 168, 102–106. <https://doi.org/10.1016/J.ECONLET.2018.04.004>
19. Danes, S., & Haberman, H. (2007). Teen Financial Knowledge, Self-Efficacy, and Behavior: A Gendered View. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 18.
20. Davoli, M., & Rodríguez-Planas, N. (2020). Culture and adult financial literacy: Evidence from the United States. *Economics of Education Review*, 78, 102013. <https://doi.org/10.1016/J.ECONEDUREV.2020.102013>
21. Dwiastanti, A. (2015). *Journal of Education and Practice* www.iiste.org ISSN. 6(33). www.iiste.org
22. *EKI Ühendsõnastik*. (2022). Eesti Keele Instituut. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/perekond/1>
23. Evans, M. D. R., Kelley, J., Sikora, J., & Treiman, D. J. (2010). Family scholarly culture and educational success: Books and schooling in 27 nations. *Research in Social Stratification and Mobility*, 28(2), 171–197. <https://doi.org/10.1016/J.RSSM.2010.01.002>

24. Finantsinspektsioon. (2022). *Minuraha*. <https://www.minuraha.ee/>
25. Gallego-Losada, R., Montero-Navarro, A., Rodríguez-Sánchez, J. L., & González-Torres, T. (2022). Retirement planning and financial literacy, at the crossroads. A bibliometric analysis. *Finance Research Letters*, 44, 102109. <https://doi.org/10.1016/J.FRL.2021.102109>
26. Hagedorn, E. A., Suiter, M., & Schug, M. C. (2012). Starting Early: A Collaborative Approach to Financial Literacy in the Chicago Public Schools Mark C. Schug 2 (corresponding author). *JOURNAL OF ECONOMICS AND FINANCE EDUCATION*.
27. Haridus- ja Teadusministeerium. (2020). PISA 2018 finantskirjaoskuse uuring. In *Pressikonverentsi infomaterjal*.
28. Hasler, A., & Lusardi, A. (2017). *The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective* | 1 *The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective*. www.gflec.org
29. Huddleston Cameron. (2020, February 18). *Teach Your Kids Good Money Habits*. Forbes Advisor. <https://www.forbes.com/advisor/personal-finance/how-to-teach-your-kids-good-money-habits/>
30. Huston, S. J. (2010). Measuring Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296–316. <https://doi.org/10.1111/J.1745-6606.2010.01170.X>
31. Jappelli, T. (2010). Economic Literacy: An International Comparison. *The Economic Journal*, 120(548), F429–F451. <https://doi.org/10.1111/J.1468-0297.2010.02397.X>
32. Jorgensen, B. L., Allen, K., & Hayhoe, C. (2007). *Financial Literacy of College Students: Parental and Peer Influences*.
33. Jorgensen, B. L., & Savla, J. (2010). Financial Literacy of Young Adults: The Importance of Parental Socialization. *Family Relations*, 59(4), 465–478. <http://www.jstor.org/stable/40864565>
34. Kaiser, T., Lusardi, A., Menkhoff, L., & Urban, C. (2021). Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors. *Journal of Financial Economics*. <https://doi.org/10.1016/J.JFINECO.2021.09.022>
35. Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2016). *Does financial education impact financial behavior, and if so, when?*
36. Kaiser, T., & Menkhoff, L. (2020). Financial education in schools: A meta-analysis of experimental studies. *Economics of Education Review*, 78, 101930. <https://doi.org/10.1016/J.ECONEDUREV.2019.101930>
37. Keister, L. A. (2003). Sharing the wealth: the effect of siblings on adults' wealth ownership. *Demography*, 40(3), 521–542. <https://www.soc.duke.edu/~lkeister/Siblings.pdf>

38. Kes kardab e-raamatut? | Statistikaamet. (n.d.). Retrieved May 17, 2022, from <https://www.stat.ee/et/uudised/2019/09/24/kes-kardab-e-raamatut>
39. Kuivits, K. (2019). 9. klassi õpilaste finantskirjaoskus - teadmised rahast ja oskused lahendada rühmatööna eelarve koostamise ülesanne. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/63285>
40. Li, L., & Wu, X. (2017). Number of Siblings, Credit Constraints, and Entrepreneurship in China. *Https://Doi.Org/10.1080/00220388.2017.1324147*, 54(7), 1253–1273. <https://doi.org/10.1080/00220388.2017.1324147>
41. Linciano, N., Soccorso, P., di Cagno, D., Panaccione, L., Nicolini, G., Ploner, M., Lucarelli, C., Brighetti, G., Cervellati, E. M., Rinaldi, E., Viale, R., Martelli, D., Alemanni, B., Agrusti, G., Ferri, G., Giannotti, C., Cruciani, C., & Rigoni, U. (2017). Challenges in Ensuring Financial Competencies: Essays on How to Measure Financial Knowledge, Target Beneficiaries and Deliver Educational Programmes. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.3067333>
42. Lusardi, A. (2015). Financial literacy: Do people know the ABCs of finance? *Public Understanding of Science*, 24(3), 260–271. <https://doi.org/10.1177/0963662514564516>
43. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2008). *Planning and financial literacy: how do women fare?* <http://www.nber.org/papers/w13750>
44. Lusardi, A., Mitchell, O. S., Alesina, A., Alessie, R., Botticini, M., Campbell, J., Caplin, A., Chan, S., Engelhardt, G., Gustman, A., Hurd, M., Kapteyn, A., Mastrogiacomo, M., Ofstedal, M. B., Rodgers, W., Snyder, C., van Rooij, M., van Soest, A., Helpful, S. U., & Washington, G. (2011). *Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing*. <http://www.nber.org/papers/w17078>
45. Miller, M., Reichelstein, J., Salas, C., & Zia, B. (2015). Can You Help Someone Become Financially Capable? A Meta-Analysis of the Literature. *The World Bank Research Observer*, 30(2), 220–246. <https://doi.org/10.1093/WBRO/LKV009>
46. Mitchell, O. S., & Lusardi Annamaria. (2011). *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*. Oxford University Press. https://books.google.ee/books?hl=en&lr=&id=wH5DCC4JdwMC&oi=fnd&pg=PP2&ots=7_ZYmUO2Gv&sig=sMQnABH3L7f_BT0iZJmry0_d8NM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
47. Moreno-Herrero, D., Salas-Velasco, M., & Sánchez-Campillo, J. (2018). Factors that influence the level of financial literacy among young people: The role of parental

- engagement and students' experiences with money matters. *Children and Youth Services Review*, 95, 334–351. <https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2018.10.042>
48. National Endowment for Financial Education. (2021). *Defining the Personal Finance Ecosystem | NEFE*. <https://www.nefe.org/initiatives/ecosystem/default.aspx>
 49. Nidar, S. R., & Bestari, S. (2012). Personal Financial Literacy Among University Students (Case Study at Padjadjaran University Students, Bandung, Indonesia). *World Journal of Social Sciences*.
 50. Niu, G., Zhou, Y., & Gan, H. (2020). Financial literacy and retirement preparation in China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 59, 101262. <https://doi.org/10.1016/J.PACFIN.2020.101262>
 51. OECD. (2018). *OECD/INFE Toolkit for Measuring Financial Literacy and Financial Inclusion*. <https://www.oecd.org/financial/education/2018-INFE-FinLit-Measurement-Toolkit.pdf>
 52. OECD. (2019). *Pensions at a Glance 2019*. OECD. <https://doi.org/10.1787/b6d3dcfc-en>
 53. OECD. (2021). *Estonia-country note education at a glance*. <https://www.oecd.org/education/education-at-a->
 54. OECD-GFLEC. (2018). *Effective financial education for sustainable and inclusive growth*. www.financial-education.org
 55. Ojavee, A.-M. (2018). *Majandusklasside abiturientide finantskirjaoskus võrreldes teiste õppesuundade abiturientidega*.
 56. Oseifuah, E., Gyekye, A., & Formadi, P. (2018). Financial literacy among undergraduate students: empirical evidence from Ghana. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6). <https://www.abacademies.org/articles/Financial-Literacy-Among-Undergraduate-Students-Empirical-Evidence-From-Ghana-1528-2635-22-6-299.pdf>
 57. Philippas, N. D., & Avdoulas, C. (2019). Financial literacy and financial well-being among generation-Z university students: Evidence from Greece. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1701512>, 26(4–5), 360–381. <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1701512>
 58. Radianto, W. E. D., Yudhi, O., Wijaya, A., & Syahrial, R. (2020). Young Entrepreneur, Parental Socioeconomic Status, and Financial Literacy: Does Supply Chain Mediate Entrepreneurship Education? *Int. J Sup. Chain. Mgt*, 9(4). <http://excelingtech.co.uk/>
 59. Rahandusministeerium. (2013). *Eesti elanike finantskirjaoskuse edendamise programm aastateks 2013–2020*.

https://www.rahendusministeerium.ee/sites/default/files/finantskirjaoskusprogramm_20130213_kinnitatud_2.pdf

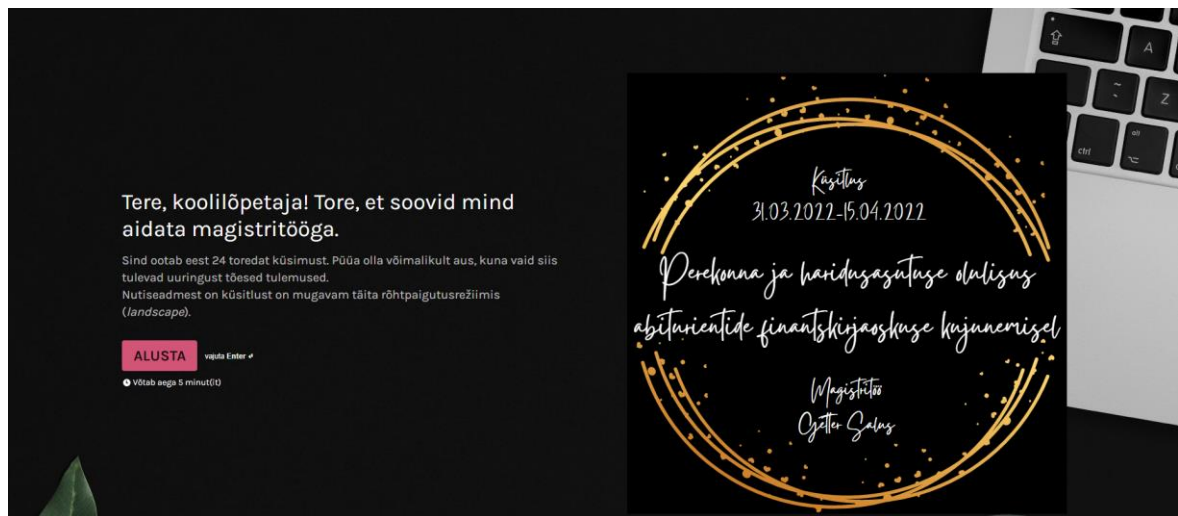
60. Rahendusministeerium. (2021). *Rahatark Eesti: Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021-2030*.
61. Riitsalu, L. (2014). *Eesti õpilaste finantskirjaoskus PISA 2012 uuringu tulemused*.
62. Riitsalu, L. (2020). *Eesti õpilaste tulemused PISA 2018 finantskirjaoskuse uuringus*.
63. Riitsalu, L., & Pöder, K. (2016). A glimpse of the complexity of factors that influence financial literacy. *International Journal of Consumer Studies*, 40(6), 722–731.
<https://doi.org/10.1111/IJCS.12291>
64. *Statistika andmebaas*. (2022). Statistikaamet. <https://andmed.stat.ee/et/stat>
65. Statistikaamet. (2022a). *Leibkonnad* | Statistikaamet. <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/leibkonnad>
66. Statistikaamet. (2022b). *Statistika andmebaas* .
https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu__haridus__uldharidus
67. Stolper, O. A., & Walter, A. (2017). Financial literacy, financial advice, and financial behavior. *Journal of Business Economics* 2017 87:5, 87(5), 581–643.
<https://doi.org/10.1007/S11573-017-0853-9>
68. SWEDBANK AS. (2022). *Millega tegeleb teabekeskus?*
<https://www.swedbank.ee/about/privatefinances?language=EST>
69. Tang, N., & Baker, A. (2016). Self-esteem, financial knowledge and financial behavior. *Journal of Economic Psychology*, 54, 164–176. <https://doi.org/10.1016/J.JOEP.2016.04.005>
70. Tang, N., Baker, A., & Peter, P. C. (2015). Investigating the Disconnect between Financial Knowledge and Behavior: The Role of Parental Influence and Psychological Characteristics in Responsible Financial Behaviors among Young Adults. *Journal of Consumer Affairs*, 49(2), 376–406. <https://doi.org/https://doi.org/10.1111/joca.12069>
71. Te'eni-Harari, T. (2016). Financial literacy among children: the role of involvement in saving money. *Young Consumers*, 17(2), 197–208. <https://doi.org/10.1108/YC-01-2016-00579>
72. Titko, J., Lace, N., & Polajeva, T. (2015). Financial issues perceived by youth: preliminary survey for financial literacy evaluation in the Baltics. *Oeconomia Copernicana*, 6(1), 75–98. <https://doi.org/10.12775/OEC.2015.004>
73. Tom õpib rahamängu. (2022). *AVALEHT - "Tom õpib rahamängu."*
<https://rahamang.ee/>

74. Totenhagen, C. J., Casper, D. M., Faber, K. M., Bosch, L. A., Wiggs, C. B., & Borden, L. M. (2015). Youth Financial Literacy: A Review of Key Considerations and Promising Delivery Methods. *Journal of Family and Economic Issues*, 36(2), 167–191.
<https://doi.org/10.1007/S10834-014-9397-0/TABLES/1>
75. Trunk, A., Dermol, V., & Trunk Širca, N. (2018). *Financial Literacy among the Young: The Role of Banks in Education and Training*.
<https://www.researchgate.net/publication/332511116>
76. Turu-uuringute AS. (2019). *Eesti elanike finantskirjaoskuse ehk rahatarkuse uuring*.
https://www.rahandusministeerium.ee/sites/default/files/eesti_elanike_finantskirjaoskuse_aruanne_loplik_november_2019_.pdf
77. Vainu, M. (2021). Rahatarkuse õpe muudab noore elu : Õpetajate Leht. *Õpetajate Leht*.
<https://opleht.ee/2021/04/rahatarkuse-ope-muudab-noore-elu/>
78. van Rooij, M., Lusardi, A., & Alessie, R. (2007). Financial Literacy and Stock Market Participation. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.1014994>
79. Veeret, D. (2016). *Finantskirjaoskus ja seda mõjutavad objektiivsed ning subjektiivsed tegurid Eesti 2010. ja 2015. aasta finantskirjaoskuse uuringute näitel*.
80. Voomets, K. (2020). *Rahatarkuse arendamine sotsiaalmeedia abil: #Kogumispäeviku näide*. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/67859>
81. Wagner, J. (2015). An analysis of the effects of financial education on financial literacy and financial behaviors. *Dissertations, Theses, and Student Research from the College of Business*. 50.
<http://digitalcommons.unl.edu/businessdisshttp://digitalcommons.unl.edu/businessdiss/50>
82. Widdowson, D., & Hailwood, K. (2007). Financial literacy and its role in promoting a sound financial system [Article]. *Reserve Bank of New Zealand Bulletin*, 70(2), 37–47.
83. Widyastuti, U., Sumiati, A., Herlitah, & Melati, I. S. (2020). Financial education, financial literacy, and financial Behaviour: What does really matter? *Management Science Letters*, 10(12), 2715–2720. <https://doi.org/10.5267/J.MSL.2020.4.039>
84. Williams, S. (2010). Parental Influence on the Financial Literacy of Their School-Aged Children: An Exploratory Study. *The Journal of Undergraduate Research*, 8(1).
<https://openprairie.sdstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=jur>
85. Worthington, A. C. (2006). *Predicting financial literacy in Australia*.
<https://ro.uow.edu.au/commpapers/116>
86. Zirnask, V. (2021). *Finantsaabit. Rahaasjade korraldamise käsiraamat*.
<https://minuraha.ee/et/publikatsioonid/finantsaabit>

Lisad

LISA A

Typeform.com lehel läbi viidud küsitlus

1. Vanus:
2. Sugu:
3. Elukoht: valdade lõikes
4. Millises haridusasutuses õpid:
 - keskkool/gümnaasium
 - kutsekool
 - täiskasvanute gümnaasium
 - muu
5. Kooli nimi (palun kirjutada pikalt välja, mitte kasutada lühendit):
6. Klassi kursuse õppesuund:
 - Majandus/rahandus/äri
 - Muu
 - Suund puudub
7. Kas elad koos (Oled elanud koos viimase 24 kuu jooksul)?
 - Ühe vanemaga
 - Kahe vanemaga
 - Üksi/kaaslase/lastega
8. Vanema(t), kellega koos elate, haridustase (juhul kui elad koos kasuema/isaga, siis arvestada ka tema haridust):
 - Ema – põhi, kesk, kõrg, ei ela koos
 - Isa – põhi, kesk, kõrg, ei ela koos
9. Õdede vendade arv (palun vali nende õdede/vendade arv kellega oled koos elanud): numbriga
10. Raamatute arv kodus (tavaliselt on raamaturiigi ühel meetril 40 raamatut):
 - 0–25 raamatut
 - 26–100 raamatut
 - 101–200 raamatut
 - 201–500 ja rohkem raamatut
 - Enam kui 501 raamatut
11. Kui vanalt hakkasid saama taskuraha (sh ka mitte regulaarselt, raha mille üle võisid ise otsustada)?
 - Ei ole kunagi saanud
 - Enne 7 aastaseks saamist

- Vali vastav vanus loetelust 7-18
- 12. Taskuraha suurus kuus (viimase 12 kuu taskuraha):
 - Kuni 30 eurot
 - 31-60 eurot
 - Enam kui 61 eurot
 - Saan vastavalt vajadusele, ei tea täpset summat
 - ei saa taskuraha
- 13. Kas oled käinud tööl, praktikal, malevas (oled teinud tööd mille eest on sulle makstud tasu)?
 - Jah
 - Ei
- 14. Kui palju puutud kokku rahatarkusteadega (üldse ei puutu kokku, natuke puutun kokku, pidevalt puutun kokku):
 - perekonnas
 - koolis
 - sõpradega
- 15. Kas sinul või sinu vanemal/vanematel on ettevõte?
 - Jah
 - Ei
 - Ma ei tea
- 16. Kas ja kui tihti oled arutlenud vanematega alljärgnevatel teemadel? (mitte kunagi või peaaegu mitte kunagi, 1-2 korda kuus, 1x nädalas, tihedamalt kui 1x nädalas)
 - Majanduse või rahandusega seotud uudised
 - Kogumine konkreetse ostu jaoks
 - Pere eelarve
 - Sinu säästmisotsused
 - Sinu kulutamisotsused
- 17. Rahaasjade korraldamist olen õppinud?
 - Koolis õppeaines, mis puudutas spetsiaalselt rahaga ümber käimist
 - Koolis mõne muu õppeaine osana
 - Koolivälises ringis või klubitegevuses
 - Pole koolis rahateemat puudutanud
- 18. Kas oled eeldatavalt koolis viimase aasta jooksul õppinud või kuulnud neid termineid (Sa ei pruugi olla kõikide terminitega kokku puutunud (ei eelda, et oled))? Vastuse variandid: pole üldse kuulnud, olen kuulnud aga ei mäleta tähendust, olen seda koolis õppinud ja tean tähendust, olen seda kodus õppinud ja tean tähendust
 - Intressimakse
 - Liitintress
 - Vahekurss
 - Kulum
 - Osakud/aktsiad
 - Investeeringu tootlus
 - Dividendid
 - Hajutamine
 - Deebetkaart
 - Pangalaen
 - Pensioniplaan
 - Eelarve
 - Palk
 - Ettevõtja
 - Keskpank

- Tulumaks
 - Krediidiriski vahetustehing
 - Ostuoptsioon
19. Kuidas hindad oma finantskirjaoskuse taset (finantskirjaoskus ehk rahatarkus)? (valik 0-10)
20. Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot ja hoiuse intressimäär on 2% aastas. Kui palju raha on teie säästukontol viie aasta pärast, kui te pole vahepeal sentigi välja võtnud?
- **rohkem kui 102 eurot**
 - täpselt 102 eurot
 - vähem kui 102 eurot
 - ei tea
21. Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot, hoiuse intressimäär on 20% aastas ja te ei võta välja ei põhisummat ega intresse. Kui suur summa oleks teie säästukontol viie aasta pärast? (eeldusel et intresse makstakse kontojäägilt)
- **rohkem kui 200 eurot**
 - täpselt 200 eurot
 - vähem kui 200 eurot
 - ei tea
22. Oletame, et teie säästuhoiuse intressimäär on 1% aastas ja inflatsioon on 2% aastas. Kui palju te saaksite sellel kontol oleva rahaga 1 aasta pärast osta?
- rohkem kui täna
 - täpselt sama palju kui täna
 - **vähem kui täna**
 - ei tea
23. Oletame, et teie sõber sai täna päranduseks 10 000 eurot ja tema vend saab 10 000 eurot kolme aasta pärast. Kelle pärandus on suurem?
- **mu sõbra**
 - tema venna
 - mõlema pärandus on sama suur
 - ei tea
24. Oletame, et 2013. aastaks on teie sissetulek kahekordistunud ja kõigi kaupade hind samuti. Kui palju saate te 2023. aastal oma sissetuleku eest osta?
- rohkem kui täna
 - **sama palju**
 - vähem kui täna
 - ei tea

LISA B

Küsitluse teoreetiline taust

Komponent	Küsimus	Põhjus	Allikas
Sotsiaal-demograafilised tegurid	• Vanus • Elukoht: valdade/linnade lõikes • Sugu	Vastajate tausta kaardistamiseks, uurib autor vanust ja elukohta. Sugu võib mõjutada finantskirjaoskust (meeste finants-kirjaoskus on naiste omast kõrgem).	Akben-Selcuk, 2014; Bucher-Koenen et al., 2017; Clarke et al., 2005; Cupák et al., 2018; Hasler & Lusardi, 2017; Linciano et al., 2017; Moreno-Herrero et al., 2018
Peremudel ja vanemate haridustase	• Kas elad koos: * ühe vanemaga * kahe vanemaga * üksi • Vanema(te), kellega koos elate, haridustase	Üksikvanemate lastel võib olla nõrgem finantskirjaoskus. Kõrgharitud vanematel on tihti parema finantskirjaoskusega lapsed	Akben-Selcuk, 2014; Čumurović & Hyll, 2019; Oseifuah et al., 2018; Philippas & Avdoulas, 2019; Riitsalu & Pöder, 2016
Õdede ja vendade arv	Õdede vendade arv:	Paljulapselised perekonnad on suurema tõenäosusega halvema finantsseisuga	Alessie et al., 2011; Keister, 2003; Li & Wu, 2017
Raamatute arv kodus	• Raamatute arv kodus?	Mida rohkem raamatuid kodus, seda potentsiaalselt kõrgem finantskirjaoskus.	Evans et al., 2010; Riitsalu, 2020; Riitsalu & Pöder, 2016
Taskuraha saamine	• Kui vanalt hakkasid saama taskuraha? • Taskuraha suurus kuus?	Varajane rahaga kokkupuude ja taskuraha saamine suurendab tõenäosust paremaks finants-kirjaoskuseks.	Brown et al., 2018; Hagedorn et al., 2012; Oseifuah et al., 2018; Totenhagen et al., 2015
Abiturendi töökogemus	• Kas oled käinud tööl, praktikal, malevas?	Töökogemus suurendab tõenäosust paremaks finantskirjaoskuseks.	Akben-Selcuk, 2014; Oseifuah et al., 2018; Philippas & Avdoulas, 2019; Worthington, 2006
Finantskirjaoskust eemadega kokkupuuted	Kui palju oled rahatarkus-teemadega kokku puutunud: ▪ Perekonnas ▪ Koolis ▪ sõpradega	Mõistmaks õpilaste kokkupuudet finantskirjaoskuse teemadega.	Autori koostatud
Vanemate ettevõtlustaust	• Kas sinul või sinu vanemal/vanematel on ettevõtte?	Ettevõtjatest lapsevanematel on suurema tõenäosusega rahatargad lapsed.	Clarke et al., 2005; Čumurović & Hyll, 2019; Evans et al., 2010; Radianto et al., 2020; Worthington, 2006
Kodune eeskuju ja kokkupuude	Kas ja kui tihti oled arutlenud vanematega alljärgnevatest teemadest (5 teemat)	Kodus rahast rääkimine aitab kaasa paremale finantskirjaoskusele.	Riitsalu, 2020
Haridusasutus ja haridusasutuses kokkupuude	• Haridusasutus • Kooli nimi • Õppesuund • Rahaasjade korraldamist olen õppinud (4 valikut) • Kas oled eeldatavalt koolis viimase aasta jooksul õppinud või kuulnud neid termineid (18 terminit)	Spetsiaalsed finantskirjaoskuse tunnid võivad avaldada finantskirjaoskusele positiivset mõju. PISA testis uuritakse 18 erineva termini kohta, küsimus on loodud selleks, et võrrelda uuringu tulemusi PISA testiga.	Kaiser & Menkhoff, 2020; Miller et al., 2015; Riitsalu, 2020

Abiturendi enda tunnetus finantskirjaoskuse kohta	•Kuidas hindad oma finantskirjaoskuse taset (10 palli skaala)	Mõistmaks, kuidas hindab abiturent ise on finantskirjaoskust.	Autori koostatud
Finantskirjaoskuse baastest	•Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot ja hoiuse intressimäär on 2% aastas. Kui palju raha on teie säästukontol viie aasta pärast, kui te pole vahepeal sentigi välja võtnud? •Oletame, et teil on säästuhoiusel 100 eurot, hoiuse intressimäär on 20% aastas ja te ei võta välja ei põhisummat ega intresse. Kui suur summa oleks teie säästukontol viie aasta pärast? •Oletame, et teie säästuhoiuse intressimäär on 1% aastas ja inflatsioon on 2% aastas. Kui palju te saaksite sellel kontol oleva rahaga 1 aasta pärast osta? •Oletame, et teie sõber sai täna päranduseks 10 000 eurot ja tema vend saab 10 000 eurot kolme aasta pärast. Kelle pärandus on suurem? •Oletame, et 2023. aastaks on teie sissetulek kahekordistunud ja kõigi kaupade hind samuti. Kui palju saate te 2023. aastal oma sissetuleku eest osta?	Selgitamaks välja abiturentide finantskirjaoskuse baastaset.	van Rooij et al., 2007

LISA C

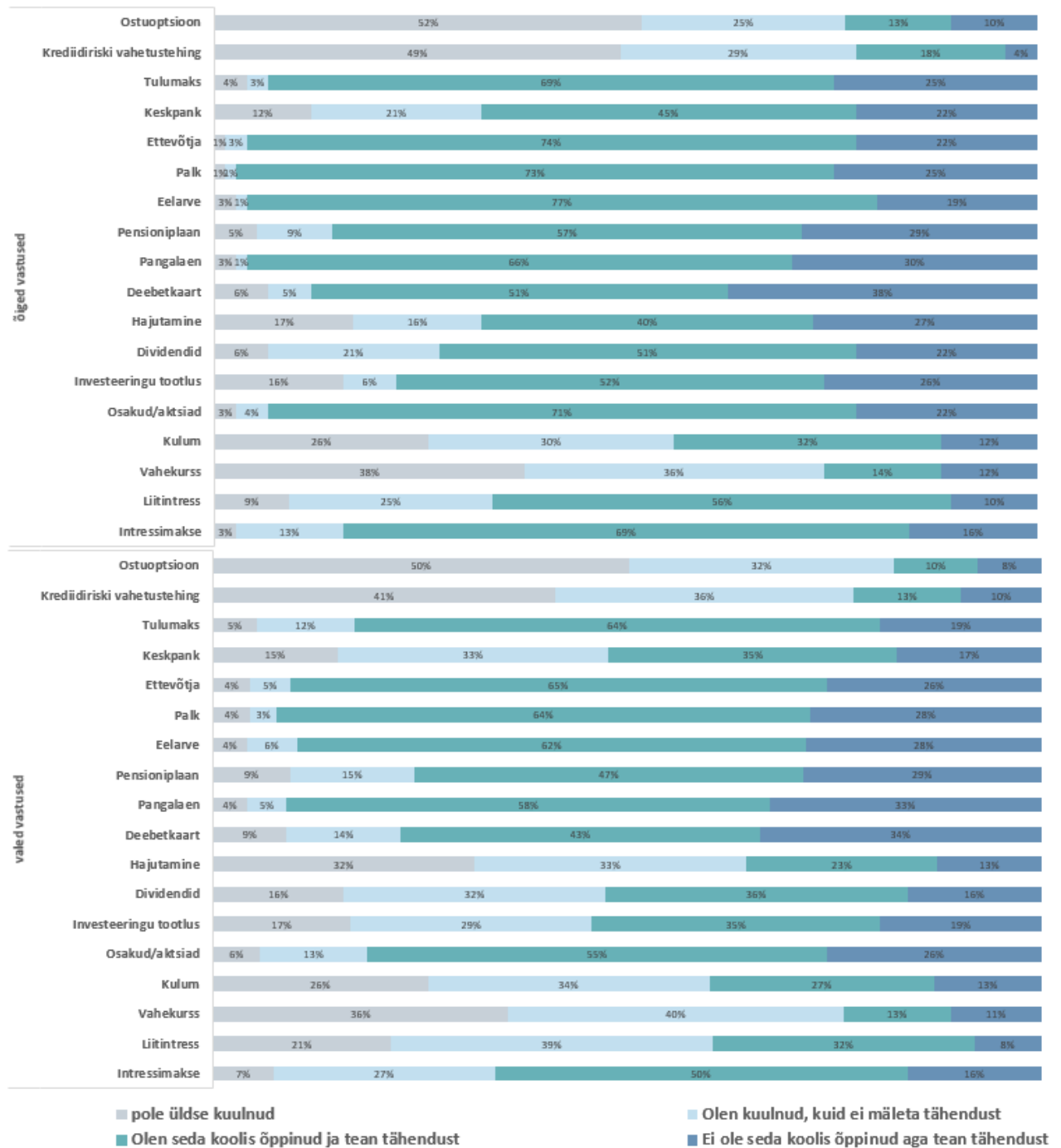
Tabel Kirjeldav statistika

Descriptive Statistics							
	N	Range	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	Variance
Vanus	324	9	16	25	18,20	1,017	1,034
Sugu	324	2	1	3	1,59	,529	,280
Millises_haridusasutuse_s_õpid	324	2	1	3	1,43	,778	,605
Klassi_kursuse_õppesuund	324	2	1	3	2,18	,703	,494
Kas_elad_koos	324	2	1	3	1,40	,566	,320
EMA_põhiharidus	324	1	0	1	,11	,315	,099
EMA_keskharidus	324	1	0	1	,41	,493	,243
EMA_krgharidus	324	1	0	1	,46	,499	,249
ISA_põhiharidus	324	1	0	1	,13	,336	,113
ISA_keskharidus	324	1	0	1	,40	,491	,241
ISA_krgharidus	324	1	0	1	,27	,442	,196
õdede_vendade_arv	324	12	0	12	1,81	1,548	2,397
Raamatute_arv_kodus	324	4	1	5	2,59	1,220	1,488
Kui_vanalt_hakkasid_sama_taskuraha	324	17	0	17	9,08	3,638	13,235
Taskuraha_suurus	324	5	0	5	2,96	1,314	1,726
Kas_oled_käinud_tööl_praktikal_malevas	324	1	1	2	1,11	,319	,101
rahatarkust_õppinud_per ekonnas	324	2	1	3	2,21	,632	,400
rahatarkust_õppinud_koolis	324	2	1	3	2,07	,643	,413
rahatarkust_õppinud_spr adega	324	2	1	3	2,01	,644	,415
Kas_sinu_vanemal_vane matel_on_ettevõtte	324	2	2	4	3,28	,516	,266
arutanud_Majanduse_või_rahandusega_seotud	324	3	1	4	2,20	,851	,724
arutanud_Kogumine_kon kreetse_ostu_jaoks	324	3	1	4	2,09	,799	,639
arutanud_Pereelarve	324	3	1	4	1,80	,845	,714
arutanud_Sinu_säästmis otsused	324	3	1	4	1,93	,820	,673
arutanud_Sinu_kulutami sotsused	324	3	1	4	2,15	,834	,696
Koolis_spetsiaalses_õp peaines	324	1	0	1	,46	,499	,249
Koolis_mõne_muu_õppe aine_osana	324	1	0	1	,40	,490	,240
Koolivälises_ringis_või_k lubitegevuses	324	1	0	1	,15	,356	,127
Pole_koolis_rahateemat _puudutanud	324	1	0	1	,23	,422	,178
Intressimakse	324	3	1	4	1,81	,997	,993
Liitintress	324	3	1	4	2,35	1,162	1,350
Vahekurss	324	3	1	4	2,98	1,003	1,006
Kulum	324	3	1	4	2,56	1,156	1,336
Osakudaktsiad	324	3	1	4	1,61	,867	,752
Investeeringutootlus	324	3	1	4	2,18	1,120	1,254
Dividendid	324	3	1	4	2,16	1,099	1,208
Hajutamine	324	3	1	4	2,58	1,163	1,353
Deebetkaart	324	3	1	4	1,83	,936	,876
Pangalaen	324	3	1	4	1,51	,744	,554
Pensioniplaan	324	3	1	4	1,81	,964	,929
Eelarve	324	3	1	4	1,47	,756	,572
Palk	324	3	1	4	1,44	,725	,526
Ettevõtja	324	3	1	4	1,45	,747	,558
Keskpank	324	3	1	4	2,21	1,096	1,200
Tulumaks	324	3	1	4	1,55	,859	,738
Krediidiriskivahetustehin g	324	3	1	4	3,06	1,040	1,082
Ostuoptsioon	324	3	1	4	3,21	,991	,982
Kuidas_hindad_oma_fin antskirjaoskuse_taset	324	10	0	10	5,28	2,142	4,588
Oletameetteilionsstuhoiu sei100eurotjahoiusseintressim	324	1	0	1	,73	,445	,198
Oletameetteilionsstuhoiu sei100eurothoiuuseintressimr	324	1	0	1	,48	,500	,250
Oletameetteiesstuhoiuse intressimron1aastasjainfla	324	1	0	1	,58	,495	,245
Oletameetteiesbersaitna pranduseks10000eurotj tema	324	1	0	1	,85	,359	,129
Oletameet2023_aastakonteieisissetulekk ahekordistunudja	324	1	0	1	,69	,465	,216
Test_sooritatud	324	1	0	1	,24	,426	,182

Allikas: autori koostatud SPSS programmis

LISA D

Joonis: finantsterminoloogia tundmine

Allikas: autori koostatud

LISA E

Korrelatsioonianalüüs

Correlat		Koolis_sp etsialaies _ppeaine s	Koolis_n _ne_mu _ppeaine osana	Koolvalis es_ringis võ_kubile gevices	Pole_kooli s_rahate mat_puud _taun	arutunud Majandus e_võ_rah andusega _seout	rahatarikus l_õppinud perekon as	rahatarikus l_õppinud koolis	rahatarikus l_õppinud sprade a	Kas_sinu vanemat el_n_ete võ_jaoks	arutunud Kogumise konkreets se_souj _aoks	arutunud Pereetlan e	arutunud Sinu_sää simisotus seid	arutunud Sinu_kulut amisotus ed		Klassi_kur suse_õpp esumud	Kas_elad koois	õdede_v ndade_arv	Raamat e_arv_kod lus		Kas_õle d_käimud joo_prak sai_male as
Test_soori tatud	1	.114					.070	.096	.130	.068	-.063	-.054	-.040	-.021							
Sig (2-tailed)		.040	.721	.560	.002	.017	.210	.063	.019	.286	.261	.330	.472	.707	.010	.103	.716	.060	.000	.74	
Koolis_sp etsialaies _ppeaine n	.114	1	-.227	.001	-.489	.104	-.055	.333	.136	-.024	.060	.023	.110	.045	-.097	-.252	.105	-.035	.001	-.03	
Sig (2-tailed)		.040	.000	.982	.000	.061	.324	.000	.014	.662	.280	.678	.048	.418	.082	.000	.060	.533	.985	.50	
Koolis_n _ne_mu _ppeaine n	.020	-.227	1	-.001	-.416	.053	.033	.156	.031	-.044	.075	.137	.094	.113	.023	.026	-.011	.040	-.050	.00	
Sig (2-tailed)		.721	.000		.109	.000	.343	.552	.005	.573	.425	.0180	.014	.093	.043	.676	.640	.847	.479	.370	
Koolivalis es_ringis võ_kubile n	.033	.001	-.091	1	-.188	.126	.152	.008	.158	-.028	.084	.070	.089	.072	-.054	-.057	-.015	.046	.049	-.06	
Sig (2-tailed)		.560	.982	.103		.001	.023	.006	.886	.004	.622	.132	.210	.109	.197	.331	.308	.791	.409	.381	
Pole_kooli s_rahate mat_puud n	-.169	-.489	-.416	-.188	1	-.198	-.006	-.380	-.119	-.047	-.107	-.015	-.203	-.150	-.003	.183	-.060	-.022	.048	.03	
Sig (2-tailed)		.002	.000	.000	.001		.000	.916	.000	.032	.401	.053	.789	.000	.007	.958	.001	.282	.693	.387	
arutunud Majandus e_võ_rah n	.133	.104	.053	.126	-.198	1	.343	.110	.150	.124	.388	.324	.428	.381	-.071	-.045	-.049	-.041	.110	-.05	
Sig (2-tailed)		.017	.061	.343	.023	.000		.000	.048	.007	.026	.000	.000	.000	.000	.203	.423	.376	.459	.048	
rahatarikus l_õppinud perekon as	.070	-.055	.033	.152	-.006	.343	1	.063	.362	.152	.343	.259	.291	.212	.060	.042	.152	.041	.043	-.13	
Sig (2-tailed)		.210	.324	.552	.006	.916	.000		.260	.000	.006	.000	.000	.000	.000	.280	.453	.006	.467	.03	
rahatarikus l_õppinud koolis	.096	.333	.156	.008	-.380	.110	.063	1	.246	.070	.072	.061	.057	.090	-.133	-.282	-.043	.098	.049	-.04	
Sig (2-tailed)		.083	.000	.005	.886	.000	.048	.260		.000	.210	.0196	.274	.310	.106	.017	.000	.437	.079	.375	
rahatarikus l_õppinud sprade a	.130	.136	.031	.158	-.119	.150	.362	.246	1	.080	.167	.162	.165	.148	-.211	-.064	.070	-.052	.019	-.16	
Sig (2-tailed)		.019	.014	.573	.004	.032	.007	.000		.000	.282	.003	.004	.003	.008	.000	.251	.211	.355	.733	
Kas_sinu vanemat el_n_ete võ_jaoks	.058	-.024	-.044	-.028	-.047	.124	.152	.070	.060	1	.043	-.073	.040	.067	-.003	-.115	-.078	-.040	.015	.00	
Sig (2-tailed)		.296	.662	.425	.622	.401	.026	.006	.210	.282	.0437	.191	.468	.226	.962	.038	.162	.470	.788	.86	
arutunud Kogumise konkreets n	-.063	.060	.075	.084	-.017	.388	.343	.072	.167	.043	1	.435	.538	.449	-.008	-.029	.093	.031	-.114	-.11	
Sig (2-tailed)		.261	.280	.180	.132	.053	.000	.000	.196	.003	.437		.000	.000	.000	.886	.608	.096	.573	.040	
arutunud Perekon as	-.054	.023	.137	.070	-.015	.324	.259	.061	.162	-.073	.435	1	.448	.412	.020	.041	.117	.015	.002	-.07	
Sig (2-tailed)		.330	.678	.014	.210	.789	.000	.000	.274	.004	.191	.000		.000	.000	.718	.405	.035	.787	.970	
arutunud Sinu_sää simisotus n	-.040	.110	.094	.089	-.203	.428	.291	.057	.165	.040	.538	.448	1	.680	.040	-.045	.094	-.038	-.104	-.07	
Sig (2-tailed)		.472	.048	.093	.109	.000	.000	.000	.310	.003	.468	.000	.000		.000	.477	.932	.091	.501	.062	
arutunud Sinu_kulut amisotus n	-.021	.045	.113	.072	-.150	.381	.212	.090	.148	.087	.449	.412	.680	1	.054	-.051	.046	-.002	-.034	-.05	
Sig (2-tailed)		.707	.418	.043	.197	.007	.000	.000	.106	.008	.226	.000	.000	.000		.332	.364	.408	.972	.543	
Sugu	-.143	-.097	.023	-.054	-.003	-.071	.060	-.133	-.211	-.003	-.008	.020	.040	.054	1	.173	.068	.002	.043	.02	
Sig (2-tailed)		.010	.082	.676	.331	.958	.203	.280	.017	.000	.982	.886	.718	.477	.332		.002	.224	.970	.439	
Klassi_kur suse_õpp esumud	-.091	-.252	.026	-.057	.183	-.045	.042	-.282	-.064	-.115	-.029	.041	-.005	-.051	.173	1	-.015	-.005	.054	.00	
Sig (2-tailed)		.103	.000	.640	.306	.001	.423	.453	.000	.251	.038	.608	.465	.932	.364	.002		.789	.923	.332	
Kas_elad koois	.020	.105	-.011	-.015	-.060	-.049	.152	-.043	.070	-.078	.093	.117	.094	.046	.068	-.015	1	.012	-.162	-.07	
Sig (2-tailed)		.716	.060	.847	.791	.282	.376	.006	.437	.211	.162	.096	.035	.091	.408	.224	.789		.825	.004	
õdede_v ndade_arv	-.104	-.035	.040	.046	-.022	-.041	.041	.098	-.052	-.040	.031	.015	-.038	-.002	.002	-.005	.012	1	-.044	-.00	
Sig (2-tailed)		.060	.533	.479	.409	.693	.459	.467	.079	.355	.470	.573	.787	.501	.972	.970	.923	.825		.433	
Raamat e_arv_kod lus	.225	.001	-.050	.049	.048	.110	.043	.049	.019	.015	-.114	.002	-.104	-.034	.043	.054	-.162	-.044	1	.12	
Sig (2-tailed)		.000	.985	.370	.381	.387	.048	.441	.375	.733	.788	.040	.970	.062	.543	.439	.332	.004	.433		
Kas_õle d_käimud joo_prak sai	-.018	-.037	-.015	-.068	.033	-.085	-.133	-.040	-.169	.009	-.113	-.074	-.076	-.052	.022	.005	-.079	-.006	.122		
Sig (2-tailed)		.746	.506	.795	.224	.554	.128	.017	.476	.002	.867	.042	.182	.175	.349	.695	.926	.154	.918	.028	

Summary

THE IMPORTANCE OF FAMILY AND EDUCATIONAL INSTITUTION IN THE DEVELOPMENT OF FINANCIAL LITERACY

Getter Salus

The master's thesis aims to find out the importance of the family and the educational institution in the development of the financial literacy of high school graduates.

The very good theoretical financial literacy of Estonian children is confirmed by PISA tests conducted among 15-year-old students. (Ministry of Education and Research, 2020; Riitsalu, 2014). Despite the very good theoretical level, this is not reflected in financial behaviour (Cannistrà et al., 2022). However, the author wanted to understand where the students' good knowledge comes from, whether from an educational institution or a family.

Based on previous definitions and theoretical views, it has become clear that financial literacy is ambiguous, there is no common definition, but there is a similar understanding. The author interpreted that financial literacy is a combination of micro-and macro-economic knowledge, skills, attitudes and behaviours necessary for making financial decisions and thereby achieving individual and family financial well-being.

The previous research revealed that the family is the most important socialization unit for children in learning about money, they are taught how to handle money. (Danes & Haberman, 2007; Nidar & Bestari, 2012; Oseifuah et al., 2018). Studies showed that there are many different socio-demographic, and societal educational factors that can affect the development of financial literacy.

Different factors may affect financial literacy, and in some cases, they may also be affecting each other, such as educated parents having more books at home. For a young person to develop good financial literacy, he or she must learn it. Many children learn this with their parents, but many schools also have special lessons and financial literacy is also integrated into other subject curricula.

To carry out the research tasks of the theses, the author analyzed previous research and conducted a structured survey, in which the author examined the various socio-demographic and socio-educational factors of the high school student and conducted a basic financial literacy test consisting of five questions, using a typeform.com. 375 students responded to the survey, 324 of whom were sampled.

Based on the PISA tests, the author assumed that the students would take the basic test without major problems, but it turned out that 76% of the respondents could not answer all five

questions correctly. The second question turned out to be the most difficult. It turned out that students who answered the question incorrectly are not familiar with the terms compound interest and return on investment.

The study aimed to find out the importance of the family and the educational institution in the development of financial literacy of high school graduates. The study showed that the educational institution has an important role in terms of theoretical knowledge. The association between family factors and basic literacy was weaker than that of the educational institution.

The aim of the master's thesis was fulfilled and the research tasks were completed. The results of this work can be used for further development of financial literacy.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Getter Salus,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Perekonna ja haridusasutuse olulisus abiturientide finantskirjaoskuse kujunemisel“, mille juhendaja on Eve Parts, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Getter Salus
19.05.2022